

KOVÁCS GUSZTÁV
LECTORI SALUTEM

Tisztelt Olvasók!

Jelen számunk öt olyan írást tartalmaz, melyek alapjául szolgáló előadások a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola és a Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Területi Bizottságának Teológia Munkacsoportja által szervezett eseményeken hangzottak el.

A 2022. március 21. napján megrendezett *A bioetika 50 éve* című konferencia a bioetika elmúlt öt évtizedét állította középpontba. A kezdő időpont választása nem véletlen, hiszen 1972 jelenti a Tuskegee-szifiliszkísérlet végét, két évvel korábban, 1970-ben jelent meg Van Rensselaer Potter *A túlélés tudománya (Science of survival)* című írása, melyben a bioetika mai napig érvényes definícióját megfogalmazta. A 2022. szeptember 27. napján megtartott előadáson a teológia tudományok között betöltött helyéről tanácskoztak, érintve egyebek között az erkölcssteológia és a bioetika viszonyát.

Az első tanulmány *a magyar nyelvű katolikus bioetika kialakulását* ismerteti olyan, mára klasszikusnak számító szerzőkön keresztül, mint Varga Andor SJ, Somfai Béla SJ, Gaizler Gyula, nem feledkezve meg olyan kortárs katolikus bioetikusokról, mint Németh Gábor és Hámori Antal. A tanulmány különös hangsúlyt fektet a magyar nyelvű bioetika biográfiai hátterének bemutatására. Kuti Veronika *Cselekvés az összeomlás árnyékában - 50 éves a növekedés határai* című írásában idézi fel a Római Klub 1972-ben megjelent *A fejlődés korlátai (The Limits to Growth)* című dokumentumának főbb tételeit, hatástörténetét, és azokat a feladatokat, amelyeket a jelentés a teológusokra ró. Rojkovich Bernadette *A Covid-19 vakcinációhoz adott tájékoztatás és tájékozott beleegyezés kapcsán*

felmerülő kérdéseket mutatja be azok interdiszciplináris összefüggésében. Tóth Lujza A születésszabályozás ötven éve című írásában VI. Pál pápa Humanae vitae kezdetű enciklikájának megjelenésétől egészen napjainkig mutatja be a születésszabályozással kapcsolatos egyházi álláspont fejlődését. Különös hangsúllyal szerepel a dolgozatban II. János Pál pápának a test teológiájáról szóló katekézis-sorozata. Végül Stefan Attard Hattyú a bagoly fészében? (The Dove Homing in the Owl's Nest?) című tanulmányaként a teológiának a mai egyetemi világban betöltött helyét járja körül.

KOVÁCS GUSZTÁV

A MAGYAR NYELVŰ KATOLIKUS BIOETIKA KIALAKULÁSA¹

Thomas Kuhn szerint a tudományok időről-időre forradalmi változásokon mennek keresztül, amelyeket paradigmaváltásnak nevezett.² A bioetika születése is paradigmaváltást jelent a tudományok történetében, elsősorban módszertani szempontból. Az erkölcszociológia a kinyilatkoztatás forrásaira – a Szentírásra, a szenthagyományra és a tanítóhivatalra – támaszkodva, az orvosi etika pedig hivatásetikaként próbált korábban választ adni azokra a kérdésekre, amelyek ma a bioetika tárgykörébe tartoznak.³ A huszadik század második felétől azonban olyan változások történtek elsősorban az egészségügyben, melyek következtében a különböző diszciplínák elhatárolása fenntarthatatlanná vált. Beszédes David J. Rothman 1991-ben megjelent könyvének a címe is – *Idegenek az ágy mellett (Stranger at the Bedside)* –, mely arra utal, hogy az egészségügy már nem tekinthető az orvos és a beteg ügyének. A betegágy mellett találjuk a családtagokat, a nővéreket, a kórházi lelkészt, a jogászokat és a közgazdászokat is, akiknek mind több-kevesebb beleszólása van az egészségügy működésébe és akár közvetlenül az adott beteg ellátásába is.⁴ Hasonlóképpen történt a tudományos kutatás területén is: az orvosi etika kérdéseinek megválaszolásához interdiszciplináris ismeretekre van szükség. Nem véletlen, hogy a modern bioetika olyan helyeken jött létre, ahol a különböző diszciplínák képviselői találkozhattak, egyebek között a fejlett világban a katolikus egyház által fenntartott egészségügyi intézményekben.⁵

¹ A szövegben a 'katolikus' kifejezést azokra értem, akik a Római Katolikus Anyaszentegyház hagyományához kapcsolódva fejtették ki bioetikai munkásságukat.

² Kuhn, Thomas Samuel, *A tudományos forradalmak szerkezete*, Budapest, 2000. Osiris

³ Mitchell, Louise A., „A Brief History of Catholic Bioethics”, in *Ethics and Medics* 41 (2016/4) 3-4.

⁴ Rothman, David J., *Strangers at the bedside. A history of how law and bioethics transformed medical decisionmaking*, New York, 1991. Basic Books

⁵ O'Rourke, Kevin D.; Kopfen-Steiner, Thomas; Hamel, Ron, „A brief history. A summary of the development of the Ethical and Religious Directives for Catholic Health Care Services”, in *Health Progress* 82 (2001/6) 18–21.

A magyar nyelvű katolikus bioetika megteremtése elsősorban a Nyugaton, emigrációban működő teológusokhoz köthető. A nyolcvanas évektől, de még inkább a rendszerváltást követően, Magyarországon is megjelennek kifejezetten bioetikai kérdésekkel foglalkozó katolikus gondolkodók művei. Jelen írás célja a magyar nyelvű, katolikus, sajátosan teológiai karakterű bioetika főbb szereplőinek a bemutatása. Ennek következtében kimaradnak olyan nevek a felsorolásból, mint Jobbágyi Gábor, Ferencz Antal és Lábady Tamás, akik bár hívő emberként, de elsősorban a jog- és az orvostudomány szemszögéből vizsgálták a bioetikai kérdéseket.

Varga Andor és az első magyar nyelvű bioetikai tankönyv

Az első magyar nyelvű bioetikai tankönyv megírása Varga Andor (1917-1994) jezsuita nevéhez fűződik, akinek az Egyesült Államokban Andrew C. Varga néven jelentek meg írásai. Varga a Győr mellett fekvő Börcs községben született 1917-ben. 1935-ben lépett be a jezsuita rendbe, majd Magyarországon, az Egyesült Államokban és Rómában végezte tanulmányait. A háborút követően Olaszországban, majd az Egyesült Államokban tanított és fontos szerepet töltött be a külföldi magyar jezsuita provincia megszervezésében. Emigrációban töltött évei alatt kiemelt figyelmet szentelt a magyar nyelvű teológia művelésének, bár írásainak többségét angol nyelven írta. Aktívan segítette a menekült magyarok amerikai felsőoktatási rendszerbe történő beilleszkedését.⁶ 1955 és 1988 között tanított a Fordham Egyetemen, ahol az év tanárának is megválasztották.⁷ A Paulist Press gondozásában jelent meg 1978-ban *On Being Human*, 1980-ban *Main Issues in Bioethics* című könyve, melyek életművének talán a legfontosabbak

⁶ „Eight of 20 Refugee Scholarships Awarded”, in *The Ram*. Fordham College, 1957. január 31. online: <https://www.library.fordham.edu/digital/collection/RAM/id/7037> (Utolsó hozzáférés: 2022. december 15.)

⁷ Varga, Andrew, „Self-interview”, in *As I Remember Fordham: Selections from the Sesquicentennial Oral History Project*, 1991. Fordham University, 190-191. Sikeres oktatói pályájáról tanúskodik a következő, személyes történet is. Egy németországi képzésen a Boston College egyik elismert professzora jött oda hozzám. Miután megtudta, hogy magyar vagyok, arról mesélt, hogy milyen nagy hatással volt Varga Andor az ő és sok más észak-amerikai jezsuita hivatására.

tudományos írásai. Az angol nyelvű kiadással azonos évben jelent meg a kötetek magyar nyelvű változata a Rómában kiadott Teológiai Kiskönyvtár sorozatban.⁸ *Az erkölcsi élet alapjai* című munka – elsősorban Aquinói Szent Tamásra támaszkodva – kiváló bevezetést nyújt az etika alapkérdéseibe, az *Élet és erkölcs* címmel megjelent kötet pedig az első magyar nyelvű bioetikai írásnak is tekinthető.

Varga Andor kiindulópontja a természettörvény, és művét elsősorban etikai írásként értelmezi, mely segítséget nyújthat az erkölcssteológusok számára is a bioetikai kutatás során: „az etika segítséget nyújt a morálteológiai kutatásnak, mivel a kinyilatkoztatás nem a részleges erkölcsi törvényekre vonatkozik s ezért az ész analizáló erejét kell igénybe vennünk, amikor az erkölcs részleges kérdéseit kutatjuk”.⁹ Hangsúlyozza az interdiszciplinaritás jelentőségét – „az etikusok és a különböző tudományágak szakértőinek együttműködésére van szükség” –, valamint az orvosi etika és a bioetika közötti különbséget, hiszen utóbbi „szélesebb területet ölel fel” annál fogva, hogy „az étellel kapcsolatos problémáknak csak egy része orvosi kérdés”.¹⁰

A természettörvény értelmezése során azonban megmarad az egyházi hagyomány fősodra mellett: a természettörvényt nem azonosítja sem élettani folyamatokkal, sem természettudományos törvényekkel, hanem az Arisztotelész és Aquinói Szent Tamás gondolkodásán alapuló természettörvény fogalmát alkalmazza.

Az írásmódból kitűnik, hogy tankönyvnek íródott, és elsősorban a felsőoktatásban tanuló hallgatók igényeit tartja szem előtt. Több, mint negyven év távlatából is csodálatraméltó, hogy a könyv megjelenésekor teljesen mértékben naprakész tudással látta el a magyar nyelvű, legtöbb esetben a vasfüggöny mögött élő teológusokat, teológus hallgatókat.

⁸ A magyar fordítást Békésy István jezsuitának köszönhetjük.

⁹ Varga Andor, *Élet és erkölcs*, Róma, 1980. Detti, 6.

¹⁰ *Ibid.* 5.

Ma három szempontból érdemes kézbe venni Varga Andor írását. Az egészségügyi területen dolgozók és a bioetikusok számára rendkívül érdekesítő, hogy az orvostudomány milyen irányba fejlődött az elmúlt időben. A könyv rengeteg olyan példát hoz, amelyekről csak később derült ki, hogy beépültek-e az orvosi ellátás mindennapjaiba, vagy pusztán zsákutcát jelentettek a tudományos fejlődésben. Például a következőket írja az emberi embriók fagyasztásáról: „Tudomásunk szerint eddig nem történt kísérlet emberi embriók fagyasztása terén. Olyan költséges és annyira nehéz ügy technikai tekintetben is az embriófagyasztás, hogy – ha egyáltalán sor kerül arra – nem várhatjuk a közeljövőben a megvalósulását.”¹¹ Nem sejtette, hogy csupán 4 évet kellett várni az ausztrál Zoe Leyland születésére, aki az emberiség története során elsőként született fagyasztott embrió beültetése útján.¹²

Négy évtized távlatából különösen izgalmas látni, hogy milyen társadalomtudományi fogalmakat használ a könyv, és azt is, hogy milyen mértékben változtak meg azóta a nyilvános viták keretei. Az elmúlt időszakban bekövetkezett változásokat legélesebben *A nemek megválasztása és megváltoztatása* című fejezet tükrözi vissza, hiszen egy olyan korszak beszédmódjában született, amelyben a gender-vita még nem határozta meg a közbeszédet.¹³ A szöveg a kérdést ideológiai teher nélkül, az orvosi és a pszichológiai háttér alapos ismeretével, teljes komolysággal tárgyalja.

A harmadik az a sajátos módszer, mellyel az egyes bioetikai kérdések mélyebb megértésére törekszik. A könyv elején ugyan egy természettörvényen alapuló, kifejezetten teleologikus érvelésmód jelenik meg, mégis eltér a hagyományos arisztotelianus-tomista alapon működő gondolkodástól.¹⁴ Nagy hangsúlyt fektet nemcsak az orvostudományi háttér feltárására, hanem a társadalomtudományok

¹¹ Ibid. 90.

¹² Kamel, Remah Moustafa, „Assisted reproductive technology after the birth of Louise Brown”, in *Journal of Reproduction & Infertility* 14 (2013/3), 96-109.

¹³ Varga i.m. 209-217.

¹⁴ Ibid. 12-15.

ismereteit is messzemenőig figyelembe veszi az egyes kérdésekkel kapcsolatos álláspontja kialakítása során. Minden esetben figyelembe veszi az ellentétes táborok érveit, és arra törekszik, hogy megtalálja az antagonisztikus ellentéteket áthidaló közös pontokat. Ennek következménye, hogy sok esetben norma helyett inkább konkrét gyakorlati megoldásokat ajánl, kerülve általános normák megfogalmazását. Bár ez hiányérzettel töltheti el az olvasót, mégis utat nyit a bioetikai kérdésekkel kapcsolatos társadalmi párbeszéd számára.

Az első katolikus szerző tollából magyar nyelven megjelent bioetikai könyvet olvasva sajnálom, hogy Varga Andor egy olyan generációhoz tartozott, amely csak Magyarország határain kívül fejthette ki munkásságát. Részben ez, részben a jezsuita rendben betöltött szervezői feladatai akadályozták meg abban, hogy iskolát teremtsen. Könyvével azonban megfelelő kiindulópontot adott a hazai és a nemzetközi bioetikai gondolkodás számára egyaránt.

Somfai Béla SJ: erkölcszociológus bioetikai szemüveggel

Varga Andorral szemben rendtársa, Somfai Béla (1932-2015) a rendszerváltást követően Magyarországon is működhetett. Nemcsak a jezsuita növendékek képzésében vett részt, hanem egyetemi tanárként sokat tett azért, hogy a bioetika megfelelő szerepet kapjon a hazai teológusképzésben. A külföldre menekült jezsuitáknak egy újabb generációjához tartozik, hiszen ő nem a szerzetesrendek feloszlását követően, hanem csak 1956-ban hagyta el Magyarországot. Ezt megelőzően a jezsuiták földalatti szemináriumának képzésében vett részt.

Ausztriában, majd Rómában és Kanadában végezte teológiai tanulmányait, ezután a Toronto School of Theology tanára lett. A bioetika keresett szakértőjévé vált nemcsak kiváló oktató tevékenysége, hanem különböző tudományos klinikai-etikai bizottságokban való részvétele révén is.

Publikációs tevékenysége több oldalról is eltér Varga Andorétól. A legnagyobb különbség, hogy míg utóbbi elsősorban keresztény filozófusként közelítette meg a bioetikát, ami világosan megmutatkozik a fent tárgyalt etikával, illetve bioetikával foglalkozó kötetekben, addig Somfai Béla elsősorban erkölcszociológusként gondolkodott. Rengeteg, egymástól jelentősen eltérő témában publikált: az AIDS erkölcszociológiai hátterétől a génmódosított növények mezőgazdasági felhasználásáig.¹⁵ Gyakran fogalmazott meg különvéleményt, lett légyen szó az *in vitro* megtermékenyítés emberi alkalmazásáról vagy haszonnövények genetikai módosításáról. Magyarországon a Szegedi Hittudományi Főiskolán, majd a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán is aktívan bekapcsolódott a teológus hallgatók képzésébe. Rendkívül nyitott teológusként ismerte mindenki. A bioetikával foglalkozó szakemberek – nemcsak hittudósok, hanem más tudományágak képviselői is –, nagy szeretettel beszéltek nyitottságáról, felkészültségéről és párbeszédkészségéről.

Egyéni gondolkodásmódját tükrözi, hogy mind a teológusoktól, mind a nem-teológiai bioetika képviselőitől eltérő módon fogalmazza meg bioetikai rendszerének princípiumait *Bioetikai vázlatok* című tankönyvében.¹⁶ Nem követi Beauchamp és Childress négyes rendszerét, hanem egyszerre fogalmazza meg elvi és tartalmi oldalról a saját princípiumait. Az élet szentségét tartja olyan alapelvnek, amely egyrészt lehetővé teszi a konszenzust hívők és nem-hívők között is, és amelyből, másrészt, az embert és környezetét illetően konkrét elvek és cselekvési normák következnek, mint az emberi nem fennmaradása és épségének megóvása; az életadás és a családi élet lehetőségének, valamint a leszármazás genetikus folytonosságának és integritásának biztosítása; az egyén testi életének a sérthetlensége, az egyéni szabadságjogok birtoklásának és

¹⁵ Somfai Béla SJ, „The Many Faces of AIDS. Ambivalence of Church Response”, in *Grail* 5 (1989/1) 63-75.; Somfai Béla SJ, „Genetikailag módosított haszonnövények: a kezdet vagy a vég?”, in *Mérleg* 47 (2011/1-4) 181-192.

¹⁶ Somfai Béla SJ, *Bioetika vázlatok*, 1999. online: <https://mek.oszk.hu/00100/00162/html/> (Utolsó hozzáférés: 2022. december 15.)

gyakorlásának a sérthetlensége; a személy testi integritásának, épségének a védelme.¹⁷ A tankönyvben megfogalmazott váz egyes elemei rendszeresen visszaköszönnek tanulmányaiban is, amelyek egy rendszeres gondolkodó képét rajzolják ki előttünk.

Gaizler Gyula (1992-1996): az első hazai bioetikus

Mind Varga Andorról, mind Somfai Béláról elmondható, hogy rengeteget tettek a magyar nyelvű katolikus bioetikai gondolkodás megszületéséért. Mindkettőjükre igaz azonban, hogy főként külföldi tanulmányaik során találkoztak a bioetikával, és határainkon túl dolgozták ki az új tudományággal kapcsolatos gondolataikat. Gaizler Gyulát teljes munkássága Magyarországhoz kötötte, sőt, életét teljesen átfonta a huszadik század magyar történelme. Élete nagyszerűen példázza a Kádár-rendszer alatti katolikus értelmiségi létet; azt, hogy miképpen lehet egy mellőzött orvostól teológus, majd bioetikus.¹⁸

Orvoscsaládban született, megjárta a hadifogságot, majd az 50-es években már megtapasztalta, hogy mit jelent orvosként osztályidegennek lenni. 1956-ban a forradalmi bizottság orvos-vezetője volt. 1957 tavaszán kerül fel Budapestre, ahol szinte végig röntgenorvosként dolgozott. Bioetikai érdeklődése azonban nemcsak a munkájában, hanem a magánéletében is formálódik. A Hősök terén vásárolt lakása az úgynevezett „első hétfők” és a bioetikai eszmecserék színhelye lesz. Szakmájában értékrendi elköteleződése miatt bezárulnak előtte az ajtók, annak ellenére, hogy rendszeresen publikál neves külföldi lapokban.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Gaizler Gyula életét több tanulmány is bemutatja. Egyebek között: Makó János, „Prof. Dr. Gaizler Gyulára emlékezem!”, in *Magyar Bioetikai Szemle* 22 (2016/3) 4-5.; Záborszky Magda, „Kettős portré Gaizler Gyuláról és Madarász Juditról”, in *Magyar Bioetikai Szemle* 23 (2017/3-4) 95-98.; Pruzsinszky József, „Emlékezzünk Ac. Prof. dr. dr. Gaizler Gyula OESSH-ra, a Magyar Bioetikai Társaság alapító elnökére”, in *Magyar Bioetikai Szemle* 12 (2006/3-4) 89-90.; Nyéky Kálmán, „Tudomány és hitvallás. Emlékezés Dr. Gaizler Gyulára”, in *Magyar Bioetikai Szemle* 12 (2006/3-4) 91-97. A következőkben ezeket a forrásokat használom Gaizler Gyula életútjának bemutatásához.

55 éves korában úgy dönt, hogy elvégzi a teológiát. Korábban ugyan részt vett a jezsuiták földalatti teológiai tanfolyamán, erről azonban természetesen semmilyen hivatalos papírt nem kaphatott. A Budapesti Hittudományi Akadémián doktorál *A szervátültetés erkölcssteológiai szempontjai* című dolgozatával. Bár Állami Egyházügyi Hivatal elutasítja, hogy taníthasson, a rendszerváltás után Budapesten (PPKE, SOTE), és szülővárosában, Debrecenben is oktat (DOTE).

Gaizler Gyula bioetikai megközelítését az teszi egyedivé, hogy egyszerre van meg benne az orvos és a teológus szempontja. Ez igaz tudományos-ismeretterjesztő írásaira is (Gaizler Gyula, *Mint orvos és mint teológus. Kalandozások az orvostudomány és a filozófia - teológia határterületein*, Ecclesia, Budapest, 1990.), valamint az általa jegyzett, talán legátfogóbb magyar nyelvű bioetikai tankönyvre is (Gaizler Gyula, *A bioetika alapkérdései*, Magyar Bioetikai Alapítvány, Budapest, 1997.), melyet az orvostudományban és a teológusképzésben egyaránt használnak. Utóbbi később több bővített kiadásban is megjelent.¹⁹

Különlegessé teszi írásait az a mód is, ahogy a szavakon keresztül érzékeli és érzékelteti az emberi valóságot. Mondatai az elméleti háttér alapos ismeretéről tanúskodnak – legyen az orvosi, filozófiai vagy teológiai –, de emellett kiválóan látja, hogy milyen emberi élethelyzet áll az egyes problémák mögött. Röviden: ember- és életközeli módon gondolkodik.

Ezt példázza, ahogyan egy elméletileg nehéz problémát, a személyes emberi élet kezdetének a kérdését megközelíti:

„Az élet kezdetének meghatározása kevés gondot okoz akkor, ha a gyermeket várják, vagy legalábbis elfogadják. Ilyenkor mindenki szívesen elfogadja a kézenfekvő, biológiai meghatározást: amikor a spermium és a petesejt egyesül,

¹⁹ Gaizler Gyula, Nyéky Kálmán, *Bioetika*, Budapest, 2003. Gondolat

amikor a megtermékenyítés megtörténik. Nincs ok arra, hogy másik időpont után nézzünk.”²⁰

A személyes emberi viszonyok, melyek az orvostudományi gondolkodásban, de gyakran az egészségügyi rendszerben is láthatatlanná válnak, Gaizler Gyula munkáiban a maguk egyszerű valóságában mutatkoznak meg egy olyan orvos szemüvegén keresztül, akinek mindig a konkrét beteg üdve volt a legfontosabb (Salus aegroti suprema lex esto.).

Ezt gyakran használt, Thomas Hobbes szájából vett jelmondata is alátámasztja: Primum vivere, deinde philosophari.²¹ Vagyis a gondolkodás nem választható el az élettől. Gaizler Gyula ezt nem csak vallotta, hanem gyakorolta is.

Két jelenleg is aktív bioetikus

A bioetika területén jelenleg is több katolikus teológus működik Magyarországon. Két olyan szerzőt szeretnék megemlíteni, akik jelenleg is aktívan publikálnak, bár a bioetika más-más területét helyezik munkájuk középpontjába.

Hámori Antal írásaiban elsősorban élet eleji és élet végi kérdésekkel foglalkozik. 2005-ben megvédett doktori dolgozata is ezen a területen született – *Életvédelem a Katolikus Egyház jogrendjében* –, amint a nevéhez köthető számtalan könyv és szakkikk is.²² Írásai elsősorban azok számára érdekesek, akiket a bioetikai problémák jogi megközelítése érdekel.

²⁰ Ibid. 49.

²¹ Pruzsinszky József, „Emlékezzünk Ac. Prof. dr. dr. Gaizler Gyula OESSH-ra, a Magyar Bioetikai Társaság alapító elnökére”, in *Magyar Bioetikai Szemle* 12 (2006/3-4) 89-90, 89.

²² Például: Hámori Antal, *Az eutanázia és a túlbuzgó gyógyítás problémája. Etikai, jogi, teológiai szempontok*, Budapest, 2012. Éghajlat Könyvkiadó; Hámori Antal, *A haldokló, beteg ember életének és méltóságának tisztelete az Egyház tanításában. Az "eutanázia" problémája erkölcssteológiai szempontból, profán szakirodalmi és jogi kitekintéssel*, Budapest, 2009. Jel Kiadó; Hámori Antal, *A humánembrió védelme erkölcssteológiai nézőpontból*, Budapest, 2008. Jel Kiadó

Németh Gábor *Bioetikai vázlatok* című könyve a legújabb, és egyben hiánypótló mű is a magyar nyelvű bioetikai szakirodalomban. A szerző egyaránt foglalkozik a sportetikával, a teremtésvédelemmel és a bioetika olyan központi kérdéseivel, mint a klónozás. Ez a tág horizontú megközelítés jellemzi az említett könyvét is. A bioetikát tágan értelmezi: a klasszikus bioetikai kérdések mellett – mint például az embrió morális státusza, vagy szervátültetés kritériumai –, egyebek között foglalkozik a terrorizmus és a környezeti krízis problémakörével is. Írása rendkívül naprakész, a teológiát és a bioetika minden területét tekintve rendkívül alapos és jól átgondolt írás. Németh Gábor a tudományos ismeretterjesztés területén is több szöveget jegyez. Rendkívül közvetlen hangon tud beszélni bioetikai kérdésekről akár népszerű internetes felületeken is.²³

Két úttörő püspökkari dokumentum

Bár a magyar katolikus bioetika határainkon túl csak pontszerűen tudott jelentőset alkotni, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia két dokumentuma nemzetközi mércével nézve is úttörőnek nevezhető. 2003-ban adták közre *Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről* című dokumentumot, mely az emberi élet kezdetéhez és végéhez köthető kérdéseken túl kutatásetikai és általános antropológiai kérdéseket is tárgyalt, amilyen például az allokációnak, vagy az egészség mibenlétének és a hozzá kapcsolódó normáknak a problémája. Összességében elmondható, hogy a biológia és az orvostudomány aktuális ismeretein alapuló, kiválóan rendszerezett dokumentum született, amelynek – a szakmaiságon túl – fontos értéke, hogy a nemzetközi kutatási eredmények és a magyarországi kontextus pontos ismerete jellemzi.

²³ Jól példázzák Németh Gábor ismeretterjesztő munkáját a divany.hu weboldalon *A hónap dilemmája* című sorozatban megjelent írásai. Vö. *A hónap dilemmája: halálbüntetés pró és kontra. A katolikus lelkipásztor válasza*, online: <https://divany.hu/vilagom/2020/05/11/halalbuntetes-pro-es-kontra-dr-nemeth-gabor/> (Utolsó hozzáférés: 2022. december 15.)

Bár az előbbi körlevél is érinti a környezetetika témáját, a 2008-ban megjelent *Felelősségünk a teremtett világért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a teremtett világ védelméről* című dokumentum teljes egészében ezzel a kérdéskörrel foglalkozik. Bár más országok püspökkari konferenciái jelentettek meg a témában korábban hasonló dokumentumokat, amilyen például az Egyesült Államok Katolikus Püspöki Konferenciájának *Global Climate Change: A Plea for Dialogue, Prudence and the Common Good* című körlevele, mely a globális klímaváltozással és a jövő generáció iránti felelőséggel foglalkozik,²⁴ a MKPK körlevele átfogóan, Ferenc pápa *Laudato si'* kezdetű enciklikáját hét évvel megelőzve, teológiai rendszerességgel az öko-filozófiai szempontoktól a Szentírás tanításán és a szociáletikai elveken keresztül eljut egészen a konkrét liturgikus és pasztorális megfontolásokig. Fontos itt is megjegyezni, hogy ebben a szövegben is különleges helyet kap a magyarországi helyzet bemutatása.

Összegzés

A tanulmány végén felmerülhet a kérdés, hogy mit lehet elmondani a magyar katolikus teológusok teljesítményéről a bioetika területén. Más, elsősorban nyugati nemzetek katolikus teológusai gazdagabb és specializáltabb tudásra tettek szert az elmúlt évtizedek során, köszönhetően hazai és nemzetközi intézményes beágyazottságuknak és számbeli fölényüknek. A magyar bioetika nagyon sokat köszönhet annak, hogy teológusaink közül sokaknak nyílt lehetősége az elmúlt évtizedekben külföldi egyetemeken és tudományos központokban bekapcsolódni a bioetika nemzetközi vérkeringésébe. Ennek köszönhetően olyan hazai kezdeményezések jöttek létre, mint a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskolán megrendezett bioetikai témákkal foglalkozó nyári egyetemek sorozata, mely a tudományos eszmecsere mellett az utánpótlásképzésnek kiváló színhelye is

²⁴ United States Conference of Catholic Bishop, *Global Climate Change: A Plea for Dialogue, Prudence, and the Common Good*, online: <https://www.usccb.org/resources/global-climate-change-plea-dialogue-prudence-and-common-good> (Utolsó hozzáférés: 2022. december 15.)

egyben. Hasonlóan értékes a magyar katolikus bioetikai gondolkodás számára az *Erkölcsteológiai Tanulmányok* sorozat, melyben rendszeresen jelennek meg bioetikai témájú írások.

Az említett kezdeményezések és a tanulmányban említett szerzők munkássága is bizonyítja, hogy van olyan bioetikai hagyomány Magyarországon, mely kifejezetten katolikus szerzőkhöz köthető, és amely megfelelő alapul szolgálhat a hazai bioetikai gondolkodás további fejlődéséhez. A jövő nagy feladata Magyarországon is a sajátos, a helyi egyház, a helyi társadalom, a helyi egészségügy és a helyi környezet adottságait figyelembe vevő bioetika megalkotása.

ROJKOVICH BERNADETTE

A COVID-19 VAKCINÁCIÓHOZ ADOTT TÁJÉKOZTATÁS ÉS TÁJÉKOZOTT BELEEGYEZÉS KAPCSÁN FELMERÜLŐ KÉRDÉSEK¹

A multidiszciplináris bioetika egyik fontos területe az orvosetika, amely a klinikai gyakorlat és az orvostudományi kutatások által felvetett erkölcsi kérdésekkel foglalkozik. A mindennapi klinikai gyakorlatban felmerülő probléma, hogyan tájékoztassuk a betegeket, hogyan adjuk át az orvostudomány szakmai ismereteit, hogy teljeskörű és érthető legyen a tájékoztatás. A tájékozott beleegyezés a beteg önkéntes, szabad felhatalmazása az orvos által javasolt beavatkozásokhoz, köztük a védőoltáshoz. A beleegyezésnek az orvos által adott hiteles információn kell alapulnia, a döntéshozatali folyamat során a beteg értékpreferenciáit is figyelembe kell venni.

Magyarországon a második COVID-19 pandémia második hulláma után, 2020 decemberében kezdődött meg a védőoltás, azóta a Betegápoló Irgalmasrend Budai Irgalmasrendi Kórháza folyamatosan részt vesz a lakosság oltásában. Az oltások megkezdésekor főleg a Pfizer-BionTech oltásokra nagyobb volt az igény, mint a rendelkezésre álló vakcinamennyiség, de ez rövid idő után egyensúlyba került. Jelenleg az 5. hullám végén járunk, nem tudjuk megjósolni a pandémia további lefolyását. 2022. március 18-i adatok szerint a COVID-19 fertőzöttek száma a világon 461 millió, Magyarországon 1,8 millió felett van. A COVID-19 fertőzés következtében meghaltak száma a világon 4 millió feletti, Magyarországon 44.961 ezer. Az 5. hullám lecsengő fázisában főleg a 3.4. oltásra jelentkezik az idősebb korosztály, a legnagyobb igény a Pfizer oltásokra mutatkozik. A 2022. február 24-i oltási napon saját előzetes felmérést végeztem

¹ A tanulmány *A bioetika 50 éve* című nemzetközi konferencián tartott előadás szerkesztett változata.

az oltakozók között, arra a két kérdésre kerestem a választ, hogy miért kérik a védőoltást, és az ismereteket milyen forrásból szerzik az oltásra jelentkezők. Az oltakozók többsége már előre tudta, hogy melyik oltást kéri. A fertőzésről és a védőoltásokról az ismereteket legtöbbször a médiából szerzik, kevesebben a kezelőorvosuktól, a barátoktól, ismerősöktől. Ritkán fordult elő, hogy az oltásra jelentkező elsősorban az oltó orvos véleményét kérte ki. Az idősebb korosztály a betegség megelőzése és a családja védelme céljából, a fiatal korosztály külföldi utazási terve miatt kéri leggyakrabban a védőoltást. A közvélemény teljeskörű, hiteles tájékoztatása a pandémiáról és a védőoltásokról több kérdést is felvet.

A tájékoztatáshoz és önrendelkezéshez való jog törvényi szabályozása

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 13. §-a a tájékoztatáshoz való jogot fogalmazza meg, miszerint a beteg *jogosult a számára egyéniesített formában megadott teljes körű tájékoztatásra*. A 15. § kimondja, hogy a *beteget megilleti az önrendelkezéshez való jog, amely kizárólag törvényben meghatározott esetekben és módon korlátozható... Az önrendelkezési jog gyakorlása keretében a beteg szabadon döntheti el, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve annak során mely beavatkozások elvégzésébe egyezik bele, illetve melyeket utasít vissza.... A betegnek joga van arra, hogy a kivizsgálását és kezelését érintő döntésekben részt vegyen. Az e törvényben foglalt kivételektől eltekintve bármely egészségügyi beavatkozás elvégzésének feltétele, hogy ahhoz a beteg megtevesztéstől, fenyegetéstől és kényszertől mentes, megfelelő tájékoztatáson alapuló beleegyezését adja.*

Milyen nélkülözhetetlen információk szükségesek a fertőzés elleni védekezés és a védőoltás elfogadásához?

Néhány alapvető, érthető információ feltétlenül szükséges a védőoltáshoz adott tájékozott beleegyezésre. A pandémia olyan fertőző betegség okozta világjárvány, amely nagyon nagy terület, így több kontinens lakosságát egyidejűleg súlyosan fertőzi meg. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 2020. március 11-én nyilvánította világjárványnak a SARS-CoV-2 (2019) vírus okozta COVID-19 megbetegedést, amely Vuhan kínai nagyvárosból terjedt el. Vajon tudunk-e eleget a pandémiáról és a védőoltásokról?

A koronavírusok ribonukleinsavat (RNS) tartalmazó vírusok, amelyek örökítő állományát egy fehérjeburok veszi körül. Általában szezonális enyhe felsőlégúti tüneteket okoznak. Néhány területen súlyos tünetekkel járó endémiás járványokat okozott a SARS-CoV (2002; súlyos akut légúti tünetegyüttest okozó koronavírus) és a MERS-CoV (2012; közel-keleti légúti koronavírus) fertőzés.

A régebbi világjárványokban a fertőzöttek számát nem ismerjük, a halottak száma az egyes források szerint nagy szórást mutat a diagnosztikai lehetőségek hiányosságai és az adatkezelés bizonytalansága miatt. A történelmi nagy világjárványok áldozatainak száma lényegesen nagyobb volt a jelenlegi Covid-19 fertőzésben elhunytak számánál. A pestis (fekete halál) *„1328 és 1352 között megközelítőleg 50 millió emberéletet követelt, ami az akkor ismert világ népességének egyharmadát jelentette. Többen úgy vélik, hogy a spanyolnáthát globálisan akár egymilliárd ember is elkaphatta, s közülük 20–100 millióra tehető a halottak száma. A megbízható összegzést a korabeli pontos adminisztráció hiánya is nehezíti, különösen Ázsia és Afrika tekintetében. Akárhogy is, óriási számokkal találkozhatunk, és megdöbbentő, hogy a járvány áldozatainak száma*

többszöröse – akár 5-10-szerese – az első világháború fegyveres összecsapásaiban elhunyt katonák számának.”²

A fertőzés terjedését a társadalmi érintkezések számának csökkentésével (karantén), a távolságtartással, a maszkviseléssel, a gyakori kézmosással lehet csökkenteni. A megelőzés fontos eszköze a védőoltás. Az aktív védőoltás (vakcina) gyengített vagy elölt kórokozókat, azok egyes részeit, a passzív immunizáció kész ellenanyagot tartalmaz. Az első szakirodalomban dokumentált vakcináció Edward Jenner angol sebészorvos nevéhez fűződik, aki az 1796-os feketehimlő világjárvány alatt azt vette észre, hogy a tehénhimlővel fertőzött fejőlányok nem betegsznek meg, vagy enyhébb a feketehimlő lefolyása. A tehénhimlős bőrelváltozás váladékát egy 8 éves fiú bőrébe karcolta, megfertőzte tehénhimlővel és a feketehimlő ellen ellenállónak (immunisnak) bizonyult. Ezt több emberen is megismételte, hatásosnak találta és tudományos folyóiratban közölte. Azóta sikerült a világon a feketehimlő-járványokat felszámolni, az utolsó feketehimlő-járvány 1972-ben volt.

Folyamatosan megújuló orvostudományi eredmények

A betegségekkel és a védőoltásokkal kapcsolatos kiegyensúlyozott, hiteles tájékoztatás szükséges a túlzott félelem és a bagatellizálás végleteinek elkerülésére, ez segít a helyes döntés meghozatalában.

Az új problémával váratlanul szembesültünk, és 2019 óta az intenzív orvostudományi kutatások során egyre többet tudunk a vírus természetéről, a fertőzés terjedéséről, a védőoltások hatásosságáról, az oltási szövődményekről. Kiderült, hogy a vírusmutációk gyakoriak, egy korábbi fertőzés és a védőoltás

² Fedeles Tamás, „A fekete halál”, *Rubicon*, 2020/5., 21. old

nem ad teljes védelmet az újrafertőződéssel szemben³. Az alap immunizálás és az emlékeztető oltások a fertőzést nem akadályozzák meg, az oltási program elsődleges célja a súlyos betegség megelőzése. A folyamatosan megújuló szakmai ismereteket az orvostudományi szakmai társaságok ajánlások formájában teszik közzé. A szakmai ajánlások elkészítéséhez hiteles bizonyítékokra van szükség. Az *Evidence Based Medicine* (EBM) (bizonyítékokon alapuló orvoslás) a tudomány legkorszerűbb hiteles eredményeit összegezve és rangsorolva segíti az orvos helyes döntését. A döntéseknek – amelyek során természetesen az orvos tapasztalatai, a betegek preferenciái is figyelembe veendők – bizonyítékokra épülőnek kell lenniük. A bizonyítékok ereje alapján van egy bizonyos hierarchia a szakmai ajánlások kialakításánál. A leghitelesebb eredményeket a több szigorúan megtervezett (randomizált, kontrollált vizsgálat=RCT) vizsgálat alapján készült meta-analízisek adják. Az egyes szakértők magánvéleménye a legkevésbé bizonyított ajánlás.

A hiteles tájékoztatás nehézsége a szélsőséges álláspontok megjelenése a közvéleményben

A közvélemény fokozott érdeklődése miatt a média nagy figyelmet szentelt a COVID-19 pandémiával kapcsolatos híreknek, szélsőséges álláspontok is megjelenhettek a médiában. Elbizonytalanították az embereket az ellentmondásos információk. Nem hiteles a tájékoztatás akkor, ha orvostudományi kérdésekben az állásfoglalást nem előzte meg a kérdés tudományos vita keretében való tisztázása. Erre szolgálnak például az antivirális favipiravir hatástalanságáról szóló hírek. Az információk nem teljes körű ismerete és egyes részletek kiemelése félrevezetheti a közvéleményt. A Magyar Tudományos Akadémia tudományos

³ Pilz S, Theiler-Schwetz V, Trummer C, Krause R, Ioannidis JPA., „SARS-CoV-2 reinfections: Overview of efficacy and duration of natural and hybrid immunity”. *Environ. Res.* 2022 Feb 8;209:112911. doi: 10.1016/j.envres.2022.112911. Online ahead of print.

vita keretében konszenzussal hiteles tájékoztatást nyújtott, miszerint a favipiravid hatásossága függ a terápia megkezdésének időpontjától és időtartamától, valamint az alkalmazott dózistól. Az új kezelési lehetőségek - molnupiravir, paxlovid – vizsgálata jelenleg még tart.

Nagy igény volt a COVID-19 ellenanyagszint meghatározására, mert elterjedt a közvéleményben, hogy az ellenanyagszint pontosan jelzi, hogy az egyén milyen védettséggel rendelkezik a koronavírus ellen. Az is elterjedt, hogy az átvészelt fertőzés után már kialakul a tartós védettség, ezért nem kérték a védőoltást.

Félrevezető tájékoztatásra példa a Pfizer/BioNTech oltóanyag biztonságosságának a megkérdőjelezése. Az oltóanyag lipid burkának két összetevője – az ALC-0315 és az ALC-0159 – ügyében B. Bahner (orvosi jogra szakosodott ügyvéd) félrevezető facebook-bejegyzést tett közzé. Állítása szerint ezeket az anyagokat az előállító csak kísérleti célra engedélyeztette, de nem engedélyezték emberi alkalmazásra, ezért az oltás törvénytelen, és veszélyt jelent, különösképpen a gyerekekre. Igaz, hogy az Echelon Biosciences cég kutatási célra, laboratóriumok számára fejlesztette az ALC-0315 és az ALC-0159 lipideket, de a Pfizer oltás kifejlesztésénél vizsgálták a vakcina összetevők hatását is, az ALC-0315 és az ALC-0159 összetevőket biztonságosnak találták. A biztonsági adatokat az Európai Gyógyszerügynökség (EMA) is ellenőrizte, mivel a jóváhagyási folyamat során az adalékok és adjuvánsok biztonságosságát is tesztelik. Ez alapján engedélyezték a hatóságok⁴, és a gyerekek számára is biztonságosnak ítélték őket.

⁴ [Comirnaty, INN-COVID-19 mRNA Vaccine \(nucleoside-modified\) \(europa.eu\)](https://www.europa.eu)

A teljeskörű és hiteles tájékoztatás forrásai

Tudományos kérdésekben még a tudósok is megosztottak lehetnek, egy tudós állítása csak egy a tudományosan megalapozott több lehetséges állítás közül. Az egyéni állásfoglalásokat a tudományos gondolkodás szabadsága lehetővé teszi. A tudományos vonatkozású kérdéseket ajánlott először a tudóstársakkal megvitatni, és a tudományos érvelés szabályainak megfelelően törekedni kell a közös nevező megtalálására, ami a tudomány hitelességét és kiválóságát szolgálja.

A Magyar Tudományos Akadémia tudományos viták után kialakított konszenzus alapján fogalmazza meg az aktuális tudományos álláspontot, amelyet a közmédia útján ismerhet meg a közvélemény. Az Akadémia képviselőinek és a nevében nyilatkozóknak távol kell tartaniuk magukat mindenfajta pártpolitikai megnyilvánulástól, különösen választási kampány időszakában vagy jogszabályokkal kihirdetett veszélyhelyzetben. A közvélemény nyilvános tájékoztatásánál figyelembe kell venni a különböző megnyilvánulástípusokkal kapcsolatos elveket, egymástól eltérő jogi és etikai szabályokat. A minél szélesebb körű, transzparens adatok közlése elősegíti a közvélemény bizalmát, a járvány elleni küzdelmet. A nem hiteles nyilvános adatközlésekkel azért kell vigyázni, mert pánikot okozhatnak, mint a COVID-19 járvány elején Olaszországból érkező tudósítások.

A konszenzussal meghozott hivatalos aktuális tudományos állásfoglalás egy tudós egyéni véleménye megcáfolhatja, ezt a konfliktust láthattuk a *Don't look up* című filmben. Az igaznak bizonyuló egyéni tudományos állásfoglalás paradigmaváltást eredményez.

Kötelezővé lehet-e tenni a koronavírus elleni védőoltást?

Magyarországon az életkorhoz kötötten kötelezően beadandó védőoltásokban a gyerekek majdnem 100%-a részesül. Az oltási naptárban szereplő védőoltások a Bacillus Calmette-Guérin (BCG), Diphtheria-tetanusz-acelluláris pertussis (DTPa), Poliomyelitis anterior acuta (IPV), Haemophilus influenzae (Hib), Morbilli-mumps-rubeola (MMR), Hepatitis-B elleni oltás. Megbetegedési veszély céljából kötelezően adott oltások a tetanusz és a veszettség elleni védőoltások, ajánlott a lakosság részére a hepatitis-A és -B, influenza, Streptococcus pneumonia, Rotavírus elleni oltások. Kötelező a hastífusz, kullancsencephalitis, veszettség, diphtheria, tetanusz, meningococcus, hepatitis B elleni oltás bizonyos munkakörökben. Külföldi utazások során országoktól függően kötelezően előírhatnak védőoltásokat, ilyen a sárgaláz, hepatitis A, B, hastífusz, kolera, poliomyelitis védőoltás.

Magyarországon a gyermekkorban kötelező védőoltásokat, a megbetegedési veszély céljából és egyes munkakörökben a veszélyeztető megbetegedések megelőzése céljából kötelező védőoltásokat a közvélemény elfogadta. Külföldre utazáskor a fogadó ország által meghatározott kötelező védőoltások szükségességét sem kérdőjelezzik meg. A hivatalos adatok szerint az öt éven felüli magyar lakosság 87%-a kettő, 52%-a teljes három alapimmunizálást megkapta 2022. március 18.-ig. Az oltásellenesek miért nem éltek az ingyenes COVID-19 védőoltás lehetőségével? Mi lehet az oka az oltásellenességnek? Az egyik ok, hogy a lakoságnak nincs kellő ismerete a COVID-19 fertőzés veszélyeiről. Sokan félnek a védőoltások mellékhatásaitól, a személyes kommunikációkban és a facebook-on terjedő megdöbbentő hiteltelen rémhíreknek hisznek. A közmédiában megjelenő ellentmondásos nyilatkozatok is elbizonytalanították az embereket. Az oltásellenesek a tapasztalataink szerint nem voltak meggyőzhetőek a biztató adatok ismertetése után sem.

Magyarországon nem jött szóba a koronavírus elleni védőoltás kötelezővé tétele. „Te kötelezővé tennéd-e a koronavírus elleni védőoltást 18 év felett?”⁵ tette fel a kérdést a Pulzus-közvéleménykutató. A Napi.hu internetes lap számára készített 2022.januári felmérésében a válaszolók 59 százaléka mondta, hogy nem tenné kötelezővé a koronavírus elleni vakcinát, míg 2021.novemberben 44 százalékuk vélekedett így. Az idősebbek és diplomások nagyobb arányban voksoltak a vakcina kötelezővé tételére. A pandémia miatti veszélyhelyzetben az Európai Gyógyszerügynökség (EMA) javaslatára az Európai Unió gyógyszerfelügyeleti hatósága gyorsított eljárás keretében döntött a gyógyszergyárak beadott dokumentációja alapján a hatásos és biztonságos védőoltások engedélyezéséről. Hazánkban az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezésegészségügyi Intézet szigorú szabályok szerint vizsgálta a vakcinák hatásosságát és a mellékhatásait. Forgalomba csak hatásos és biztonságos vakcina kerülhet. A tudományos kutatás szakmai követelményeinek a betartása a gyártók és a kutatók felelőssége. Az Európai Hatóság gyorsított eljárásban feltételes engedélyt adott ki a koronavírus elleni oltások forgalomba hozatalához a szükséghelyzet miatt. A Pfizer oltás engedélyezését egy 46.000 fő bevonásával végzett vizsgálat előzte meg. A beoltottakat még 2 évig nyomon követik. Nincs elegendő tapasztalat, de a pandémia helyzet sürgős szükségletet teremtett. A végleges forgalomba hozatali engedélyt hosszabb megfigyelési időszak után ad majd ki a hatóság.

A járványügyi tevékenységek jogi szabályozásának etikai alapjai

Az egyén és a közösség védelmét szolgálja a fertőző betegségek visszaszorítása, mely felbecsülhetetlen értékű az egész emberiség számára. A védőoltásellenes kampányok az egyén önrendelkezési jogára hivatkoznak.

⁵ Kötelező Covid-oltás: nagyot változott a magyarok véleménye - Napi.hu. 2022.01.26.

A közösség védelmét szolgálja a jogalkotásunk is. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. (jelenleg hatályos) törvény 56. §-a kimondja, hogy a járványügyi tevékenység célja a fertőző megbetegedések, a járványok megelőzése és leküzdése, valamint az emberi szervezet fertőző betegségekkel szembeni ellenállóképességének fokozása. Ebből a célból az egyén személyes szabadsághoz való jogainak gyakorlása korlátozható. A kötelező járványügyi intézkedés foganatosításához nincs szükség a beteg beleegyezésére, azonban a beteget – az eset körülményeihez képest – ekkor is megilleti a tájékoztatáshoz való jog.

Az egészségügyi dolgozók kötelező koronavírus elleni védőoltásával kapcsolatos 449/2021. (VII. 29.) Korm. rendelet 1. §. alkotmányellenességére hivatkozva alkotmányjogi panaszt⁶ (ügyszám: IV/03010/2021) nyújtottak be. A panaszt benyújtók alkotmányellenesnek, emberi méltóságot sértőnek, aránytalanul súlyos joghátrányt okozónak tartják a kötelező védőoltást. Az Alkotmánybíróság a veszélyhelyzeti intézkedések szükségességét figyelembe véve az alkotmányjogi panaszt elutasította, a SARS-CoV-2 koronavírus-világjárvány következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében. A panaszt benyújtók által hivatkozott önrendelkezési jog az emberi méltóság része. Az emberi méltóság csak az élethez való joggal egységben korlátozhatatlan, azonban egyes részjogosítványai – így az önrendelkezési jog is –, más alapjogokhoz hasonlóan korlátozhatók. A kötelező védőoltás csak az egészségügyi tevékenységet végző foglalkoztatottakra vonatkozik, mert a védőoltások elmaradása veszélyeztetheti az egészségügyi személyzetet és a betegeket is. A védőoltások egyént és társadalmat érintő előnyei messze meghaladják azokat a lehetséges károkat, amelyek mellékhatásként jelentkezhetnek.

Az oltatlanok azonban többféle korlátozással szembesülnek, így a külföldi utazásoknál igazolniuk kell az oltottságukat. A korlátozások a járvány

⁶ [IV/03010/2021 \(mkab.hu\)](https://mkab.hu/IV/03010/2021)

terjedésének visszaszorulásával és COVID-19 fertőzés csökkenő súlyosságával változhatnak, és remélhetőleg megszűnnek.

Következtetés

A védőoltások és a korlátozó intézkedések célja a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása, a SARS-CoV-2 koronavírus-világjárvány következményeinek elhárítása. A védőoltások egyént és társadalmat érintő előnyei messze meghaladják azokat a lehetséges károkat, amelyek az oltás mellékhatásként jelentkezhetnek. A pandémia elleni védekezés és a védőoltások fontosságát a közvéleménnyel beláttatni hiteles, részletes tájékoztatás útján lehet. Az oltást tagadókat erőszakos módszerekkel nem lehet meggyőzni, ehhez türelem szükséges. A járványügyi kötelező rendelkezések akkor szükségesek, ha ez a lakosság és az egészségügyi dolgozók testi épségét szolgálja. A pandémia lefolyása hullámokban zajlik, ezért ezeket a kötelező intézkedéseket mindig a fertőzés terjedésének és súlyosságának a mértéke szabja meg. A tájékoztatás nagy körültekintést és empátiát igényel.

KUTI VERONIKA

CSELEKVÉS AZ ÖSSZEOMLÁS ÁRNYÉKÁBAN - 50 ÉVES A NÖVEKEDÉS HATÁRAI

Az első jelentés fontossága

1972 márciusában jelent meg az MIT rendszertudósainak jelentése, *A növekedés határai*, mely a Római Klub megbízásából végzett kétéves kutatási projekt eredménye volt. A Dennis Meadows, Donella Meadows, Jorgen Randers és William B. Behrens által vezetett nemzetközi kutatócsoport a gazdasági és populációs növekedés okait és következményeit vizsgálta globális szinten az általuk alkotott World3 számítógépes modellel. Tíz fő forgatókönyvet publikáltak, melyekkel illusztrálták, hogy az emberiség a túllövés állapotából csakis komplex szakpolitikai cselekvésekkel kerülheti el az összeomlás matematikai törvényszerűségét. Munkájukat sokan és sokáig félreértették, a modell pontosságát kritikával illették, a forgatókönyveket pedig jóslatként értelmezték. A nyilvánosság terébe azonban visszavonhatatlanul behozták a végtelen gazdasági növekedés kívánalma és a véges természeti erőforrások közti kibékíthetetlen ellentét problémáját.

Nyolc fő tényező¹ egymáshoz való viszonyát vizsgálták; ezek a következők: globális népesség, születési és halálozási ráta, egy főre jutó szolgáltatás, egy főre jutó élelmiszerkészlet, egy főre jutó ipari termelés, nem megújuló energiaforrások és szennyezés. Ezek jobbra exponenciális növekedéséből, az ökológiai korlátok (kimerülő erőforrások és telítődő elnyelők) létéből, valamint a reakció késéséből vagy tévedéséből következik a túllövés, ami önmagában nem ritka jelenség, de a

¹ Az ökológiai lábnyom és humán jóléti index változói a 30 éves évfordulóra aktualizált modellbe kerültek be.

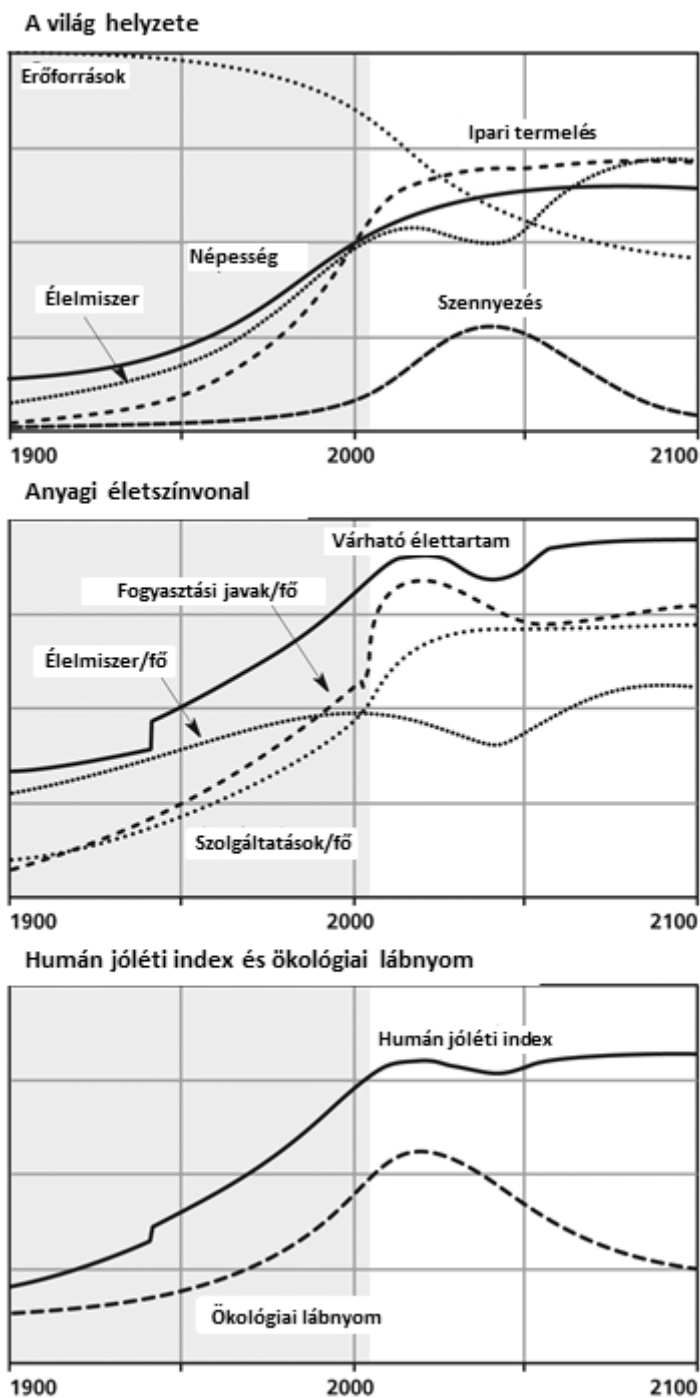
globális ökoszisztéma esetén egyre kevesebb időnk marad az egyre komplexebb krízis kezelésére. Ráadásul az egész bolygót érintő rendszerszintű probléma teljesen különböző lokális helyzeteket hoz létre.

Az $I=PxAxT$ képlet írja le az emberiség környezetre gyakorolt hatásának (*impact*) matematikai törvényszerűségét, mely szerint a népesség (*population*), a jómód (*affluention*) és a műszaki fejlettség környezetkárosító tényezője (*technology*) egymást erősítve működik, és reálisan egyre nagyobb lesz, míg mindhárom nem csökkentjük. Hiába csökken spontán a nyugati társadalmak népessége, míg egyre többet fogyasztunk és hiába élnek a szegény országok még viszonylag alacsony ökológiai lábnyommal, ha létszámuk folyamatosan gyorsulva nő, ezek mind exponenciálisan növekedő környezetkárosító hatást jelentenek.

Azt, hogy lehetséges a visszatérés a határokon túlról, elméletben a 9. forgatókönyv² támasztja alá, melyben 2002-től a népesség és az ipari termelés korlátozott, a technológiai fejlesztések pedig a szennyezéscsökkentésre, az erőforrások megóvására és a megbízható élelmiszer-előállításra törekszenek. Ennek eredményeként a társadalom nyolcmilliárd fő körül elég magas jóléti szinten fenntartható lett volna, az ökológiai lábnyom pedig folyamatosan csökkent volna. Gyakorlatban pedig az ózonlyuk problémájára adott reakció példázta: miután bizonyítani sikerült a CFC-gázok (hétköznapi nevén freonok) ózonkárosító hatását, a megfelelő intézkedésekkel és a gazdasági szereplőket is érdekeltté téve sikerült elérni, hogy az ózonlyuk nem nőtt tovább, sőt, lassan regenerálódni látszik.³

² Meadows, Donatella - Meadows, Dennis - Randers, Jorgan, *A növekedés határai - 30 év múltán*, Budapest, 2005. Kossuth Kiadó, 245.

³ Meadows, „30 év múltán”, 188-206.

A Meadows-jelentés 9. forgatókönyve

Egy keresztény bioetika számára a technológiai következmények mérlegelése közvetett kihívást és állásfoglalást jelent, a népesség szabályozásának kérdése jelenleg is aktív vita tárgyát képezi (a gyakorlatban identitásválságot is hozhat a „szaporodjatok és sokasodjatok” újraértelmezése), a jómód mérséklése azonban valódi összhangban van az evangéliumi szegénység eszméjével. Ez utóbbi kibontásában hiába van mondanivalónk a világ számára, ha ezt képviseljük a legkevésbé látványosan; talán a saját gyakorlatunkat

is újra fel kell fedeznünk, és a középkori szerzetesi hullám után a laikus életre is jelként adaptálnunk.

A munka folytatódik

A Meadows-csoport az évek múltával sem hagyta magára korszakalkotó kutatását. 1992-ben *A növekedés határain túl*, 2002-ben pedig *A növekedés határai: 30 év múltán* című kötetekben hasonlították össze az aktuális valóságot egykori modelljeikkel. Újra hangsúlyozták, hogy munkájuk célja nem a pontos prognózisalkotás, hanem a komplex globális népességi-gazdasági rendszer folyamatainak megértése. A rendszermatematikai modellek ismertetésén túl e munkáikban már a fenntartható társadalom fogalmával és konkrét cselekvési irányelvekkel is foglalkoztak, bár szabadkozva, hogy ezzel túlmentek természettudós szerepük kompetenciahatárain; etikai szempontból azonban itt kezdtek igazán érdekessé válni.

A fenntartható társadalom három fizikai feltétele Herman Daly alapján, hogy (1) a megújuló erőforrások felhasználása ne haladja meg a regenerálódásuk ütemét, hogy (2) a nem megújuló felhasználása ne haladja meg az őket helyettesítő megújuló kifejlesztésének idejét, és hogy (3) a szennyezés-kibocsátás ne haladja meg az elnyelő rendszerek asszimilációs kapacitását. Ez nem jelent zéró növekedést vagy fejlődésmentességet, inkább a kvalitatív fejlődésben való érdekeltséget, különbséget téve a növekedés fajtái és célja között. A fenntartható társadalomra való átállásunk akkora forradalom lenne, mint gyűjtögető-vadászó közösségekből mezőgazdasági társadalommá válni, majd a mezőgazdaságról az ipari termelésre váltani. A jelenlegi társadalmi paradigmánk oly mértékben alapul a mennyiségi növekedésre, hogy az átállásnak (a többi nagy forradalomhoz hasonlóan) eszmei változással kell kezdődnie, jelenlegi gondolkodási kereteink között ennek mikéntjét ugyanis el sem tudjuk képzelni.⁴ Aurelio Peccei, a Római Klub alapítója szerint egy új humanizmusnak „elő kell segítenie egy új

⁴ Meadows, Donatella – Meadows, Dennis, „A fenntartható társadalom”, in Lányi András (szerk.), *Természet és szabadság*, Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 271-277.

értékrendszer kialakulását, mely helyreállítja belső egyensúlyunkat, és egy újfajta spirituális, etikai, filozófiai, társadalmi, politikai, esztétikai és művészeti ihletet ad, ami kitölti életünket; helyreállítja bennünk a szeretet, a barátság érzését, a megértést, a szolidaritást, az áldozatkészséget, a vidámságot, és megérteti velünk, hogy annál többet kapunk, minél szorosabb szálak kötnek össze minket ezek a kvalitások más életformákkal és a testvéreinkkel szerte a világon.”⁵

Ehhez az eszmei-forradalmi átmenethez a Meadows-csoport a következő eszközöket ajánlotta⁶: **jövőképalkotás**, melyben azt képzeljük el, amit valóban akarunk, nem azt, amit már most megvalósíthatónak hiszünk, vagy aminek elkerülésére félelemmel fókuszálunk. A jövőkép ugyan tettek nélkül haszontalan, de szükséges, hogy terveinket irányítsa és cselekvésünket motiválja; ha pedig elég sok ember gondolataiban él, akkor képes rá, hogy új gondolati, viselkedési, intézményi és fizikai struktúrákat keltsen életre.

Hálózatépítés, hogy tagjai érezzék és tudatosítsák: nincsenek egyedül, s hogy közvetítsék az információt és a cselekvés gyakorlati tapasztalatait. Ezen hálózatok nem hierarchikusak, hanem decentralizáltak, ugyanakkor a helyi szerveződési szintektől a globálisakig léteznek: az egyénektől a kis csoportokon át a digitális hálózatokig és az intézmények hálózatosodásáig.

Igazmondás, nemcsak mint a szándékos manipulálás elkerülése, hanem mint a komplex valóság leírására való törekvés, előítéletek és túlzó (ezzel torzító) leegyszerűsítés nélkül. A tudománykommunikációban való fejlődés szükségességét a COVID-19 járványról és az oltásokról szóló leegyszerűsített, manipulatív álhírek terjedésének tapasztalata rendkívüli mértékben megerősítette. Egyre komplexebb világunkban mind nehezebb valóban igazat mondani, és elérni, hogy a társadalomban a „tudomány mai állása szerint” kifejezés ne bizalmatlanságot keltsen.

⁵ Meadows, „30 év múltán”, 277.

⁶ Meadows, „30 év múltán”, 268-278.

A **tanulásra** mindannyiunknak képeseknek kell lennünk, de ehhez szükséges a folyamatos önkorrekciónak, az alázat és a nyitottság. Hajlandóság, hogy lassan haladjunk, kipróbáljunk dolgokat, információt gyűjtsünk a cselekvésünk hatásairól akkor is, ha az eredmény az lesz, hogy valami nem működik, aztán a hibáinkból tanulva képesek legyünk továbblépni.

Szeretet. Képesek vagyunk-e kollektíven együttműködni a szeretet, a nagylelkűség, az együttérzés, a globális partnerség alapján, felülemelkedve a versenyszellemet és szélsőséges individualizmust erősítő társadalmi rendszeren és ezzel elkerülni az összeomlást? Ez a fenntarthatóság végső kérdése, még ha természettudományos szempontból nevetségesnek és értelmetlennek látszik is erre hivatkozni. Holott a gazdasági és ökológiai összeomlás fenyegető krízise csak következmény, az igazi problémák a szív és a gondolat problémái.

2022 februárjában Dennis Meadows egy interjúban⁷ azt mondta, az ötven évvel ezelőtti ajánlásaik aktualitásukat veszítették. Akkor összességében a fenntartható szint alatt volt az emberiség, a cél pedig a határ elérése előtti lassítás volt. Mára messze meghaladtuk a határokat, most a visszalépés módjait kell megtalálunk, hogy békés és méltányos módon történjen meg az átmenet. Ehhez teljesen más modellekre van szükség, mint amelyekkel ők foglalkoztak. Akkoriban nagyon óvatosan fogalmaztak a különböző forgatókönyvek fő változójának csúcspontja utáni szakasról, mert megértették, hogy mélyreható társadalmi és politikai változásokat hoz majd ez a szakasz, melyek természetével kapcsolatban állást foglalni teljesen irreleváns lett volna. Helyzetünk ma olyan, mintha évtizedekkel ezelőtt jegyet vettünk volna egy hullámvasútra, ahol a felfelé haladás időszakában élvezzük az utazást az első dombig, utána viszont már szűkülnek a cselekvési lehetőségeink, ki nem szállhatunk, csak kitarthatunk, és reménykedhetünk a túlélésben. Minden pillanatban vannak lehetőségeink rontani vagy javítani a

⁷ <https://www.postcarbon.org/dennis-meadows-on-the-50th-anniversary-of-the-publication-of-the-limits-to-growth/>, letöltés ideje 2022. május 12.

közös helyzetünkön, és az a helyes, ha azokat keressük, melyek jobba teszik a dolgokat. Lesznek, akik úgy élik át ezt az időszakot, hogy nem is nagyon tudnak az összeomlásról, mások pedig máris messze túl vannak egyéni helyzetük vagy közösségük hanyatlásán. Azok fognak jobban járni, akiknek van némi gyakorlati készségük, közösségi hálózatuk, és szerények a törekvéseik.

Feladatunk a félelem árnyékában

Azt, hogy el tudjuk-e kerülni az összeomlást, és csupán a hanyatlást kell mérsékelnünk vagy elviselhetővé tennünk, természetesen senki nem tudja, de egyedül a mi gondolati választásunk, hogy a korlátokat valódinak tekintjük-e, hogy bízunk-e a még éppen elégséges erőforrásokban és cselekvési potenciálunkban, és megpróbáljuk-e szándékunkat véghezvinni; más eszközünk nincsen sem a cáfolásra, sem a bizonyításra. Bár rendkívül fenyegető az összeomlás gondolata, a gazdasági-társadalmi, ökológiai és lélektani krízisből is a cselekvés és a hozzá vezető gondolatok jelentik a kiutat.

A teológia egyik 21. századi feladata, hogy újra felfedezze, milyen hitbeli támaszt adhat a teremtés megértése, az Isten világba való beletestesülése, és milyen reményt hordoz a teljes teremtés megváltása. Továbbá, hogy a lelkiismeret-teológiát összekösse az etikával, mert a helyes cselekvés vágya nemcsak egy érték kognitív felismeréséből fakadhat, hanem a spirituális élményből, a természettel, az élet gazdagságával, a létezéssel való megajándékozottság tapasztalatára való szerető válaszként is.

TÓTH LUJZA

A SZÜLETÉSSZABÁLYOZÁS ÖTVEN ÉVE

Szabó Ferenc SJ 2018. novemberében, a Magyar Bioetikai Társaság konferenciáján elhangzott előadása részletesen bemutatja a *Humanae vitae* kezdetű enciklika (1968) – mely a születésszabályozást tekintve kulcsfontosságú – születésének és fogadtatásának történetét, a benne tárgyalt természettörvény értelmezésének nehézségeit.¹ Jelen tanulmány éppen ezért az elmúlt ötven év tanfejlődését igyekszik nyomon követni, mégpedig jobbra a magyar nyelvű katolikus teológiai folyóiratokra támaszkodva.

A tanítás és gyakorlat között alakuló szakadék

Már az enciklika kihirdetése után néhány héttel így nyilatkozott a pápa: „Nem teljes megtárgyalása (ti. az enciklika) mindannak, ami az emberi létet a házasság, a család és az erkölcsi tisztaság terén érinti, hiszen felmérhetetlen ez a terület, amelyre az egyház tanítóhivatalának esetleg kimerítőbb, organikusabb és szintetikusabb kifejtésekkel még vissza kell majd térnie.”² A négy évről, mely a dokumentum előkészítését jelentette így nyilatkozott: „Tanulmányoztunk, olvastunk és vitatkoztunk annyit, amennyit csak tudtunk, és sokat imádkoztunk is. Nagyon gyakran volt az az érzésünk, hogy agyonnyom bennünket a dokumentáció hatalmas hegye. Gyakran éreztük – emberileg szólva – mennyire alkalmatlan szegény személyünk arra a hatalmas és félelmet keltő apostoli kötelezettségre, hogy ebben a kérdésben nyilatkoznunk kelljen. Nagyon gyakran reszkettünk a dilemma előtt, nehogy egyrészt túl könnyelműen engedjünk az

¹ Megjelent: Szabó Ferenc SJ, „A *Humanae vitae* a házasságon belüli születésszabályozásról”, *Magyar Bioetikai Szemle*, 2018/1-2., 13-27.

² Dorombay Károly, „Az Egyház a világban – Egy évvel a *Humanae vitae* megjelenése után”, *Vigilia*, 1969/10., 689.

uralkodó közvéleménynek, másrészt nehogy a mai társadalom által csak nehezen elviselhető, vagy a házasságra nézve önkényesen túl nehéz ítéletet mondjunk ki.”³

Az enciklika egyházi fogadtatása

A körlevél megjelenését követően nagy ellenállásba ütközött, erről Szabó Ferenc és Somfai Béla is nagyon részletesen beszámol.⁴ Összességében világszinten huszonöt püspökar fogadta el kötelező érvényűen az enciklika tanítását, és ajánlotta annak fenntartások nélküli elfogadását. Tizenhat másik püspökar abból indult ki, hogy mivel a tanítás nem tévedhetetlen, ezért helye van a lelkiismereti szabadságnak a konkrét döntésnél. Tizenegy püspöki körlevél pedig bizonytalan álláspontra helyezkedett.⁵ Doromby Károly 1969-es írásában P. Henrici cikkét idézi mely a pápa szemszögét tárja elénk: „nemcsak arra kell gondolnunk megértéssel, hogy azok a szavak és formulák, amelyekben ez a döntés megfogalmazódott, gyakran csak tökéletlenül közlik velünk a pápa személyét, hanem emlékeznünk kell arra, hogy a pápa lelkiismeretének szavával egy olyan lelkiismeret szól hozzánk, amely Isten előtt érzi felelősnek magát a mi lelkiismeretünkért.”⁶

A természetesség kérdése

Az enciklika természetfelfogását sokan kritikával illetik, többek között Alois Müller, a freiburgi egyetem pasztorál-teológia professzora. Müller azt állítja, hogy az enciklika indoklás nélkül utasítja el a nemzési funkció és a szerelmi

³ I. m., 690.

⁴ Szabó Ferenc SJ, *Házasság és család Krisztus fényében*, Jezsuita Kiadó Bp., 2015, 88-100. és Somfai Béla, *Szexuáletika jegyzet*, Bp. 1999 (<http://mek.oszk.hu/00100/00189/00189.pdf>) 2022.03.29. 43-52.

⁵ Somfai, i. m., 48.

⁶ Doromby, i. m., 698.

funkció szétválasztását. Dr. Hanno Helbling⁷ kifogásolja az enciklika „mesterséges” és „természetes” közötti megkülönböztetését, és hogy a mesterséges módszereket erkölcsellenesnek tartja. Azt állítja, hogy egy-egy gyógyszer hatása mindenkor természetes folyamatokon alapul, és így a mesterségesség kritériuma vált kérdésessé azon beavatkozásokkal kapcsolatban, melyek az élet természetes folyamatába beavatkoznak, hogy helyreállítsák azt. A francia Jean-Marie Paupert azt írja, hogy az orvosi szakértők egyhangúan azt állítják, hogy az időszakok kiválasztása nem kevésbé természetes, mint a fizikai és kémiai szerek használata. Pauper szerint a pápa a botrány követ „a statikus természetfelfogás nagyon kevésbé teherbíró síkján hagyta.” Ez pedig a könnyebb út, a nehezebb út megtanítani a világot a fogamzásgátló módszerek erkölcsös használatára.⁸

Ennek épp az ellenkezőjét írja a *Mérleg* 1969. januári számában⁹ Josef Rötzer orvos, aki maga is az időszaki megtartóztatás kutatója és tanítója ebben az időben. Cikkében cáfolja azokat az ellenvetéseket, melyek szerint az időszaki megtartóztatás, melynek napjait elsősorban hőmérsékletméréssel határozzák meg, ne lenne olyan biztonságos, mint a „pirula”. Hivatkozik G. K. Döring több kutatására és tanulmányára. Azt is visszautasítja, hogy a módszert széles néptömegek nem képesek megtanulni, saját és R. Palmer francia professzor e téren végzett vizsgálatait hozza fel indokul. Tapasztalataik szerint a nők 90%-a képes további önmegfigyelésre is, mellyel kiegészítve a hőmérsékleti görbe nagyon nagy biztonsággal kiértékelhető. Válaszul arra az ellenvetésre, hogy a „természetes” módszer természetellenes, hiszen a nők a termékeny napokon igénylik legjobban a házastársi egyesülést, hivatkozik M. Bleuler endokrinológus-pszichológus könyvére, melyben nem lát bizonyítékot a női hormonok termelődése és a libidó közötti kapcsolatra; sokkal inkább egyéb pszichológiai

⁷ Helbling és Paupert írásai a Franz Böckle által szerkesztett *Die Enzyklika in der Diskussion* című kötetben (Benziger Verlag, Einsiedeln, 1968) jelentek meg, melyről Doromby már említett 1969-es cikke tudósít.

⁸ Vö. Doromby, i. m., 692.

⁹ Rötzer, Josef, „Természetes fogamzásszabályozás”, *Mérleg*, 1969/1., 35-38.

tényezők befolyásolják a nők libidóját. Rötzer azt írja, a nő természetéből kifolyólag a ciklus minden napján kész a találkozásra, és harmonikus házastársi kapcsolat esetén át is tudja azt élni.¹⁰ Valóban nehéz elképzelni, hogy egy nő, aki alaposan megfontolt szándékból egyáltalán nem szeretne gyermeket az adott időben (mert ez őt fizikai, pszichikai vagy lelki oldalon megviselné), éppen a termékeny időszakában kívánná a szexet. Ez önellentmondás. Rötzer azt állítja, hogy praxisában gyakorlatilag mindenkinek tud erkölcsileg kifogástalan utat mutatni a születésszabályozáshoz.

Doromby Károly egy kritikai kérdésre válaszolva írja le, hogy az általa egy évig gyűjtött kommentárok, tanulmányok, állásfoglalások alapján a legnagyobb ellenvetéseket alapvetően két szempont köré lehet csoportosítani: Az egyik csoport, akik a HV 16. pontját – melyben az időszaki megtartóztatást mondja ki egyedül alkalmazható születésszabályozási módszernek – tartják vitathatónak; a másik csoport, akik az enciklika lelkiismeretben kötelező voltával nem értenek egyet.

Az első csoportba tartozó ellenvetések a következő kérdés köré sűrítethetők. Ha a felelős apaság és anyaság elvéből indulunk ki, akkor a fogamzásgátlás erkölcsileg megengedett. Miért lesz egy erkölcsileg megengedett cselekvés egyszerre erkölcsileg rossz, ha olyan módszerekkel történik, melyek önmagukban erkölcsileg semlegesek, és jellegükben nem különböznek a természetes folyamatokba történő megengedett célú beavatkozásoktól. (orvosságok szedése, szervátültetés, stb.)?¹¹

A HV kihirdetése utáni egy éves időszakban egyetlen olyan állásfoglalást sem volt található, mely a fenti problémára megnyugtató választ adott volna, vagy akár csak kísérletet tett volna tudományosan igazolni azt.¹² Később látni fogjuk, hogy volt ilyen törekvés. Addig is érdemes megfigyelni, hogy sokan következetesen

¹⁰ Vö. uo., 37.

¹¹ Vö. Doromby Károly, „A cikk írójának válasza”, *Vigilia*, 1970/1., 46.

¹² Vö. uo.

nem az enciklika tartalmával vitatkoznak, hanem egy kicsit megmásítva teszik fel a kérdéseket. Azt állítják, hogy a fogamzásgátlás erkölcsileg megengedett, holott ezzel éppen ellentétes tanítás szerepel az iratban. A születések számának szabályozása vagy adott esetben korlátozása az, ami erkölcsileg megengedett. A pápa éppen azt hangsúlyozza, hogy „sohasem szabad, még a legsúlyosabb okok mellett sem rosszat tenni, hogy abból jó következzenek”¹³. Ezen kívül elmulasztanak különbséget tenni a különböző beavatkozások között. Míg a gyógyítás és életmentés céljából végzett beavatkozások a természetes módon rosszul, vagy nem működő folyamatokat változtatják meg mesterséges eszközökkel, addig a hormontabletták az egyébként természetesen jól, egészségesen működő rendszert állítják le, nem gyógyítás vagy életmentés céljából. Ez a két eset, bár mutat hasonlóságokat, láthatóan nem összevethető.

Mind Doromby, mind Szennay kommentárjukban következetesen azt írják, hogy a HV szerint csak az ún. Ogino-Knaus féle módszer megengedett. Azonban az enciklika sehol, sem a szövegében, sem a jegyzetek között nem nevesít konkrét módszert, hanem azt mondja, hogy „szabad a házásoknak követni a szervezetben adott periódusokat, csak azokban az időszakokban élven a házasesetet, amikor a fogamzás lehetősége szünetel”¹⁴. Ezek az írók felhozzák, hogy nagyon konkrét esetekben semmihez sem tudnak nyúlni azok a mélyen hívő házaspárok, akik esetében a Knaus-Ogino módszer teljességgel használhatatlan.¹⁵ Valójában azonban nem azt a módszert kellene használniuk, hanem a tudomány fejlődésével párhuzamosan egyre megbízhatóbbá formált, cikluskövetésen (elsősorban a termékenységi jelek megfigyelésén és kiértékelésén) alapuló módszereket. Félő azonban, hogy a *Mérleg* és a *Vigília* hasábjain kívül a gyakorlatban nagyon kevés iránymutatást kaphattak a házaspárok ezekről a metódusokról. Dr. Rötzer meglátása szerint „helyes motiválással, amit a lelkigondozás az utóbbi időben

¹³ HV 14.

¹⁴ HV 16.

¹⁵ Vö: Szennay András, „A teológus véleménye”, *Vigília*, 1970/1., 49.

állandóan eléggé elhanyagolt, legyőzhetnénk a legfontosabb nehézségeket.” Nehezményezi továbbá, hogy kutatásaihoz – melyeket a tanítóhivatal által egyedüli elfogadható módszer fejlesztésében végez – nem kap megfelelő segítséget az egyházi szervek részéről.¹⁶ Mint ismeretes, még XII. Piusz a szaktudományokra bízta a módszer kidolgozását, és nem ajánlotta széles körű propagálását.¹⁷ A szaktudományok azonban elsősorban piaci alapon működnek, így tehát olyan kutatásokba fektetnek be, melyből profitot remélhetnek. Így alakulhatott ki a helyzet, hogy az Egyház sem nem támogatta a kutatást, sem nem népszerűsítette a módszereket, csak erkölcsi állásfoglalást hozott mellettük, amellyel ráadásul – legalábbis a bizottságban résztvevőket tekintve – a teológusok 80%-a nem értett egyet.

A lelkiismeret szabadsága és a tanítás

A tanítás lelkiismeretileg kötelező volta nemcsak a megjelenés körüli időben, hanem a mai napig évtizedről évtizedre felmerül, vannak cikkek, melyek kizárólag ezt az aspektust érintik. Meglátásom szerint ez a tanítás lényegétől való elrugaskodás, és lehetőséget teremt, hogy a valódi problémáról ne kelljen érdemben beszélni. Ebben a kérdésben már a korabeli sajtó is jobban megoszlott, mint az előzőben.

Amint erről Szabó Ferenc ugyancsak részletesen beszámol, már a kihirdetéskor leszögezte Lambruschini bíboros, aki azt a sajtónak bemutatta, hogy az enciklika nem tévedhetetlen, hanem ún. hiteles tanítóhivatali megnyilatkozásnak kell tekinteni. A sokféle érvelés¹⁸ után is fennmaradó kérdés, melyet sokan felvetnek, hogy ha az enciklika tanítása a természetes erkölcsi rendből következik, amelyet az ember lényegében véve józan gondolkodással és ítélőképességgel maga

¹⁶ Rötzer, i. m., 37. és 38.

¹⁷ XII. Piusz beszéde az olasz nőgyógyászokhoz, mely 1951. október 29-én hangzott el (AAS, XLIII (1951), p.835-860), melyről ugyancsak sokat cikkeztek.

¹⁸ Ezek megtalálhatók Szabó Ferenc mindkét idézett művében. Lásd 1. és 3. lábjegyzet.

felismerhet, akkor hogy lehet, hogy hívők és nem-hívők tömegei felelős módon másképp gondolkodnak? Szennay András úgy látja, hogy éppen azért tart ilyen sokáig a HV körüli kontesztálás, mivel sem az arra kijelölt teológiai bizottság, sem a hívek nagy többsége nem ért azzal egyet, hovatovább a felmérések szerint más gyakorlatot követ.¹⁹

Tanfejlődés és hangsúlyok az 1970-es években

Három évvel a HV kihirdetése után a *Mérleg* szemléje szerint a kezdeti, óriási hullámokat korbácsoló vihar elülni látszik. 1971-es beszámolójuk szerint az azt megelőző években több tucat könyv, tanulmány, állásfoglalás-gyűjtemény jelent meg az enciklikával kapcsolatban, voltak, akik szinte minden püspökar körlevelét közölték. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a tizedforduló környékén egyházon kívül és belül széles réteghez jutott el a pápa tanítása. Több neves morálteológus, akik a bizottsági többséghez tartoztak, a kezdeti felháborodás után higgadtan kezdték építeni a szintézist. Philippe Delhay abbéli reményét fejezi ki, hogy „a keresztények közös nevezőre jutnak annak elfogadásában, hogy a fogamzástól önmagában tekintve mindig rossz, mert ellentmondásban van az emberi személy strukturális törvényeivel. De amikor konkrét emberi helyzetekben, erkölcsi cselekedetekben elkerülhetetlenül velejár más nagyobb értékek érvényesítésével, akkor nem számít erkölcsi rossznak.”²⁰

Orvostudomány és morálteológia ütközése

Az általam „szemlézett” folyóiratok tanúsága szerint a '70-es évek közepén rendkívül megosztott volt a tudományos közvélemény az időszakos megtartóztatás ügyében. Több erkölcszteológus publikált cikkeket, melyekben orvosi kutatásokra

¹⁹ Vö. Szennay, i. m., 48.

²⁰ *Pour relire Humanae Vitae*, Duculot, Gembloux, 1970 in *Mérleg* (1971/2), könyvszemle, 183.

hivatkoztak, melyek alátámasztani látszottak azt, hogy azok esetében, akik időszakai megtartóztatással élnek, nagyobb a vetelésnek és fogyatékos utód születésének a veszélye. A nagy tekintélyű, zsinati teológus, Bernhard Häring két nagy nevű folyóiratban is összefoglalja a „Kennedy Institute for the Study of Human Reproduction and Bioethics”-ben folytatott kutatómunkáját. A cikkek mind eredetiben, mind a *Mérlegben* megjelent kivonatos formában sok adatot, számot, nevet tartalmaznak. Inkább lehetne orvosbiológiai, mint teológiai tanulmánynak nevezni, minden esetre azt a benyomást kelti, hogy írója alaposan utánament a dolgoknak, és igyekezett legjobb tudása szerint megszerezni azokat az információkat, melyek szükségesek lehetnek a születésszabályozás módjainak erkölcsi értékeléséhez. Elsősorban az időszakai megtartóztatással kapcsolatos aggályokat sorakoztatja fel, kutatási adatokkal alátámasztva. Emellett felmerül a fogamzás és beágyazódás közti különbség is, Häring úgy látja, hogy kisebb a rosszasága, ha valaki e két időpont között akadályozza az élet továbbhaladását, mint ha az eredményesen beágyazódott magzat életét oltanák ki. Felismeri, hogy a különböző fogamzásgátlási módszereket még közelebbről kell tanulmányozni, sőt magát a fogalmat is, hogy ne adjon okot félreértésekre.

A tanulmány legnagyobb hányada azonban az időszakai megtartóztatás erkölcsileg vállalhatatlan voltáról szól. Bizonyos állatkísérletekből ugyanis arra következtetnek, hogy „megöregedett” petesejtek és hímivarsejtek találkozásakor sokkal nagyobb eséllyel jönnek létre fogyatékos utódok, vagy végződik veteléssel a terhesség. Még a témában elég jártas kívülállóként sem lehet azonban végigkövetni az okfejtést, hiszen olyan következtetéseket tartalmaz, melyek belátásához sokkal alaposabb orvosi, biológiai ismeretekre lenne szükség mind a humán orvostudományban, mind az állatkísérletek terén. Häring cikkében azt állítja, hogy az időszakos megtartóztatás módszere a születést spontán veteléssel előzi meg, és fogyatékos utódok születését idézi elő. Utal a HV már korábban idézett részére, melyben a pápa a tudósokat biztatja, hogy kutatásaikkal járuljanak

hozzá, hogy a születésszabályozást kellően biztos alapra lehessen helyezni. Kissé cinikus módon megjegyzi, hogy a pápa nem arra gondolt, hogy a tudósok csak olyan adatokat szolgáltatassanak, melyek alátámasztják a hagyományt, vagy bizonyos előre lefektetett doktrínákat, mint Galilei esetében. „A tudós etikájához hozzátartozik, hogy hagyja a valóságot magáért beszélni, és megváltoztatja álláspontját, ha a tények megcáfolják azt”²¹ – mondja Häring. Végül azt a konklúziót vonja le, hogy a ritmus-módszer bizonyosan nem minősül a születésszabályozás biztonságos és erkölcsileg közömbös módszerének; mert a nemzésre való nyitottság nem nyitottság a biztonságos és egészséges emberi élet felé.²²

A következő mondat „méltó” átvezetés egy homlokegyenest más állásponthez: „Úgy tűnik számomra, hogy azok, akik úgy érzik, hogy még mindig szakadék van az állatok termékenységéről gyűjtött adatok és az emberekre vonatkozó következtetések között, nem biztos, hogy eléggé feldolgozták az erre vonatkozó egész irodalmat és az összes érvet. Egy tudós sem gondolja, hogy önkényes hipotézisekkel vagy vaklármával állunk szemben”.²³

Thomas W. Hilgers²⁴, aki ebben az időben még fiatal tanársegéd, és a Billings házaspár ovulációs módszerét igyekszik tudományosan megvizsgálni, egy évvel később ugyanabban a szaklapban részletes ellencikket tett közvé, melyben pontról pontra megcáfolja a Häring által leírtakat. Felhívja továbbá a figyelmet, a vizsgálati módszerek, és a kiindulópontok elégtelenségére, amelyből aztán nem lehet tudományosan releváns információt levonni. Gyakorlatilag azt állítja, hogy a morálteológus az orvosi adatokat nem megfelelően értelmezte, és olyan következtetéseket vont le, melyekre az adott körülmények között nem juthatott

²¹ Häring, Bernhard, „New dimensions of responsible parenthood” *Theological Studies*, 1976/1., 131.

²² Vö. uo.

²³ I. m., 130.

²⁴ Vö: Hilgers, Thomas W., „Human reproduction: Three issues for the moral theologian” *Theological Studies*, 1977/1., 150-152. Hilgers alapította meg később a VI. Pál Intézetet, ahol kidolgozta a Billing ovulációs módszer tudományos háttérét és standardizálta azt (*Craigton Model Care System*), majd ennek alapján a NaPro technológiát is.

volna, éppen ezért nem helyesek a megállapításai. Rámutat, hogy az orvosbiológiai kutatások eredményei csak annyira jók, mint amennyire a feltett kérdések és a követett protokoll. A laboratóriumi körülmények között, mesterségesen öregített állati ivarsejtekkel való kísérlet nagyon messze áll az emberben természetes módon lezajló folyamatoktól. Nehezményezi, hogy a cikkben többféle módszer van összemossa „ritmus-módszer” néven, és megadja a biológiai, és élettani hátterét a különböző tüneteknek, melyek segítségével a valóságos belső folyamatokat követhetik nyomon, akik ezzel élnek, és azt saját szándékuk szerint a fogamzás elősegítésére vagy elkerülésére használhatják. Biztosít arról, hogy az emberi testben nem találkozhatnak egymással „előregedett” ivarsejtek. Tanulmányát Häring fent idézett mondatával zárja és így válaszol rá (magára utalva): „Nos, ez egy olyan tudós, aki aktívan részt vesz az emberi szaporodás kutatásában és tanulmányozásában, aki úgy érzi, hogy a hipotézisek önkényesek, a riasztások pedig hamisak, miközben az olvasó biztos lehet abban, hogy a szerző kimerítően feldolgozta »az egész irodalmat és az összes érvet.«”²⁵

Josef Rötzer a *Mérleg* tanúsága szerint ugyancsak részletes ellencikket írt Häring következtetéseivel kapcsolatban. A Hilgers által említetteken kívül különösen azt nehezményezi, hogy a moralista a hőmérséklet-emelkedés és peteérés összefüggéseinek megállapításához húsz évvel korábbi tanulmányokat használt, és nem vette figyelembe az azóta publikált eredményeket. Ugyancsak részletesen bemutatja az ivarsejtekkel kapcsolatos legújabb kutatások eredményeit, melyek ellenkeznek a Häring által leírtakkal, majd megállapítja, hogy a morálteológus hagyta magát megtéveszteni. Azt is felrója, hogy ezeket a nem megalapozott állításokat kritikátlanul átvették, és a *Concilium* hasábjain mint tényeket közölték.²⁶ Több helyen fogalmaz úgy Rötzer, hogy „észrevehette” volna,

²⁵ I. m., 150.

²⁶ Vö. Rötzer, Josef, „Felelős szülői hivatás - Miért kérdéses állítólag az időszaki megtartóztatás?”, *Mérleg*, 1978/2., 244. és 248.

„megtalálhatta” volna, „olvashatta” volna Häring; vélhetően arra utal, hogy ha valóban feldolgozta volna az ide vonatkozó „egész irodalmat”.

A kérdés, amely nyitva maradt, továbbra is így szól: elsősorban szerveink biológiai funkcióinak fenntartásáért vagyunk-e felelősek, vagy sokkal inkább cselekedeteinknek és módszereinknek az egész embert érintő következményeiért, az egészséges személyes kapcsolatokért és a félelmi neurózisok elkerüléséért?²⁷ Pfeifer János ehhez még hozzá teszi a Teológia hasábjain a HV óta eltelt tíz év értékelésénél, hogy jogosan merül fel a kérdés: Az ember miért ne lehetne a biológiai folyamatoknak is az ura?²⁸

Püspöki szinódus a családról (1980)

A zsinat óta eltelt évek értékelése

A Magyarországon megjelenő periodikák a '70-es évek végén elenyésző tanulmányt jelentetnek meg a témában. Az összefoglaló, tanfejlődést bemutató cikkek általában azzal zárulnak, hogy számos esetben jogos a születések közötti szünet tartása, melyet leghatékonyabban a peteérést gátló tablettával lehet elérni. A külföldi sajtóban tapasztalható parázs vita a módszerekről, azok hatásáról a kapcsolatokra, vagy az egészségre nem nagyon érzékelhető itthon.²⁹

A sokrétű orvosi kutatás következtében tíz évvel a HV megjelenése után már több féle természetes családtervezési módszert oktatnak világszerte. Dr. Anthony Iezzi³⁰ laikus teológus a Szolgálat folyóiratban megjelent cikkében arra hívja fel a figyelmet, hogy az enciklika elsősorban a szentségi házasságról és a házastársi szeretetről tanít, valamint ennek megéléséről. Azt írja, a természetes születésszabályozás súlyosan félreértett fogalom, és sokakban még mindig mint

²⁷ Vö. Häring, Bernhard, „A felelős szülői hivatás új dimenziói”, *Mérleg*, 1978/2., 238.

²⁸ Vö. Pfeifer János, „Tízéves a *Humanae vitae* enciklika”, *Teológia*, 1978/2., 186.

²⁹ Vö. Pfeifer, i. m., 182-186., és Rosdy Pál, „A *Humanae vitae* értelmezésének fejlődése”, *Vigília*, 1974/8., 510-512.

³⁰ Vö. Iezzi, Anthony, „A házasság átfogó képét elénk táró enciklika”, *Szolgálat*, 1979/1., 73-75.

„ritmusmódszer” tudatosul. Meglátása szerint azok, akiket helyesen tanítanak és akiknek helyes indítékot adnak, nagyon eredményesnek találják a tudományos alapokon nyugvó módszereket. Sérelemezi, hogy az enciklikát bíráló tekintélyes irodalom mintha nem tudna ezekről a tudományos felfedezésekről, és a születésszabályozást mint gyakorlatilag kivitelezhetetlent elutasítják. Összefoglalóan azt mondja: bár a módszer tudományos alapját a női testben végbemenő folyamatok megfigyelése adja, igazából az egész házasság jellege és a hitvesek egymással való kapcsolata felelős a módszerért. Meglátása szerint sokkal többről van szó, mint családtervezésről: a szentségi házasságban megélt kölcsönös emberi szeretet átfogó megközelítéséről. A módszer, ha élük, a házasság közösségalkotó szentségi jellegének alapjává válik. A HV azt a mély belső egységet hangsúlyozza, mely a testi egyesülés és az életadás között van, az ehhez az egységhez való ragaszkodás alapja a házasság lényegének, mondja a szerző.

Mindeközben a Szolgálat közzé teszi Teréz anyának az indiai törvényhozáshoz írt levelét. Ebben Teréz anya arról biztosítja a kormányt, hogy 102 központjukban a természetes családtervezés erkölcsös módszerét oktatják már 1971 óta, mely nagyon eredményesnek mutatkozik.³¹ Tehát az ő tapasztalatuk szerint a nem túl tanult asszonyok is magukévá tudták tenni a módszert.

A svájci püspökök *Igen a gyermeknek* címmel jelentetnek meg körlevelet, melyben hangsúlyozzák, hogy a felelős családtervezés nem állhat kizárólag a kényelem szolgálatában. Továbbá a tervezés föltételezi, hogy az ember nyitott marad az előre nem látható tényezők iránt. Megjegyzik, hogy amikor az emberek „kívánt” és „nem kívánt” gyermekekről beszélnek, akkor a hangsúly a szülők kívánságára kerül, amit gyakran beszennyez az önzés. Így öntudatlanul fölmerül a gondolat, mintha az emberi élet egyedül az ember hatalmában lenne. Még arra is kitérnek, hogy a kívánság-gyermekekkel szemben később az elvárások is sokkal nagyobbak lehetnek. Szükségesnek érezték azt is beleírni, hogy az a

³¹ Vö. „Teréz anya levele az indiai törvényhozáshoz”, *Szolgálat*, 1979/4. (44. évf.), 79.

családtervezés, melyben a szülők mindenestül visszautasítják a gyermeket, természeténél fogva Isten ellen dolgozik.³² A levélből kiolvasható, hogy a demográfiai adatok, és valószínűleg az egyházi nyilvántartások is kimutatták az egyre csökkenő gyermekszámot, holott Svájcban az életkörülmények nem mondhatók nagyon mostohának.

Megint másik hang Hans Rotter osztrák morálteológus, aki szerint nem az erkölcssteológia feladata a technikákon és orvosi problémákon gondolkodni, hanem a keresztény humanizmus alapvető szempontjait kell érvényesíteni. Érvelése szerint attól, hogy bizonyos születésszabályozási módszer árt az egészségnek, még nem biztos, hogy erkölcsileg is rossz, hiszen az ember egészsége nem végső erkölcsi kritérium, az ugyanis az Isten- és emberszeretet. Tanulmányában ő is csak az Ogino-Knaus módszert említi, pedig honfitársa, az osztrák Rötzer ekkor már kiadta könyvét a sokkal megbízhatóbb, több tünetet figyelembe vevő módszerről.³³

A születésszabályozás antropológiai megközelítése a családszinóduson

Mondhatjuk, hogy az 1980 őszi megtartott Családszinódus fordulatot hozott a teológiai gondolkodásban. Köszönhető volt ez egyrészt a harmadik világ püspökeinek, akik testközelből tapasztalták, milyen az, ha a humanitárius segélyek feltétele a fogamzásgátlás kötelező bevezetése; másrészt a nők tapasztalatainak a tabletták, illetve természetes módszerek terén. Josef Ratzinger bíboros pásztorleveléből³⁴, melyet nem sokkal a szinódus befejezése után adott közre, megtudhatjuk a szinódusi atyák álláspontját a születésszabályozással

³² Vö. „Igen a gyermeknek – A svájci püspökök körlevele 1977”, *Szolgalat*, 1978/3., 54.

³³ Vö. Rotter, Hans, „Gondolatok a születésszabályozásról”, *Szolgalat*, 1980/1., 76-77.; Meg kell jegyezni, hogy a lap négy év(!) csúszással közölte a tanulmányt, mely eredetileg 1976-ban jelent meg.

³⁴ A levél 1980. dec. 8-án kelt, és a *Szolgalat* 1982(!) húsvéti számában jelent meg.

kapcsolatban. Ráadásul a szinódus egyik központi témáját a HV tanítása és az azóta eltelt idő lelkipásztori tapasztalatai képezték.

Az alapállapot az élet igenlése, a szeretet lényegét tekintve termékeny. A férfi és a nő a házassági termékenységben egyedülálló módon vesz részt Isten teremtő munkájában. Tehát a kezdetnél nem a „nem” áll, hanem az „igen”, mert így élhet az ember egységben önmagával és a világgal. A szinódusi atyák meglátása szerint a születésszabályozás problémája éppen abban áll, amilyen módon fölvetik azt – ugyanis ebben a módban az életigenlés alapvető válsága tapasztalható. A harmadik világ püspökei hívják fel a figyelmet a fejlett országok megváltozott természetképre. A hagyományos kultúra emberének az élet áldást jelent, ajándékot, a terméketlenség pedig az élet áldásának kizárása. Úgy látják, hogy Nyugaton az életet veszélynek érzik, amelytől óvakodni kell. Ezen aggodalom mögött a jövőtől való félelem rejtőzik, valójában egy Isten nélküli világ rémképe. A brüsszeli érsek úgy látja, hogy egy apa nélküli világ ijesztő látomása lebeg sokak szeme előtt. Abban a világban pedig, ahol az Atyaisten nincs jelen többé, az áldás valóban átokká válik.³⁵

Egy másik problémának az ipari országok birtoklásvágyát nevezték meg. A vagyon lényege szerint holt, a birtoklás kultúrája nekrofilia – mondja Erich Fromm filozófus – a halott uralma az élő fölött. Ryan dublini érsek is hasonló módon vezette le, hogyan válik a birtoklás, a mohó vágy a halál és az élettől való rettegés kultúrájává. Ezzel kapcsolatban mutattak rá a harmadik világ püspökei, hogy náluk a „fejlődés” mint az élet visszafejlesztése jelenik meg, a fogamzásgátlás pedig olyan kényszer, melyet akaratuk ellenére kényszerítenek az emberekre. Ezekben a régi kultúrákban ugyanis érthetetlen és elfogadhatatlan a fogamzásgátlás gyakorlata, főleg, ha azt kívülről erőszakolják rájuk. Azt is elmondták, hogy a Nyugat-Európában és Észak-Amerikában annyira hatékony fogamzásgátlás szinte teljesen hatástalan a harmadik világban. Kétféle módon

³⁵ Vö. Ratzinger, Josef, „A püspöki szinódus a családról”, *Szolgalat*, 1982/1., 41-42.

érték el valódi eredményt: 1.) szigorú sterilizálással, 2.) a születésszabályozás természetes módjaival. Ugyanis a természet ritmusához való alkalmazkodás beletartozik a régi kultúrák felfogásába. Az orvosi tapasztalatok és Teréz anya nővéreinek tapasztalatai szerint is készségesen és bonyodalmak nélkül fogadják az emberek az ilyen irányítást. A szegényebb területeken (ahol még sokkal közelebbi kapcsolatban állnak a természettel), sokkal nagyobb eredményeket értek el neveléssel.

Ratzinger leszögezi, hogy a természetes módszerek és a fogamzásgátlás között nem az az elhanyagolható különbség, hogy más eszközt használ ugyanarra a célra, hanem antropológiai, és éppen ezért erkölcsi szakadék van a kettő között. A legfőbb különbséget abban határozza meg, hogy az időszakai megtartóztatás párbeszédet, egymás iránti állandó figyelmet igényel, a nő idejéhez alkalmazkodik. Ez az életmód – mely párbeszédrel, egymás tekintetbevételével és a tartózkodás képességével is jár – biztosítja a személyes jelleget, a test és lélek, a szeretet és hűség egységét. Ha teológiailag mélyebbre nézünk, akkor az ember valójához érünk, mely test és lélek egysége: a személy és a természet metszéspontjában Isten teremtő tervét találjuk. A technicizált világ számára azonban az ember is csak uralom alá keríthető anyaggá vált. Ez a világ nem akarja látni, hogy az ember is a teremtés része, és magában is meg kell óvnia a teremtést, ahhoz, hogy teljességre jusson. A kérdés tehát az, hogy mond-e nekünk valamit erkölcsileg az, hogy embernek vagyunk teremtve.³⁶

Ratzinger pásztorlevele szerint a szinódusi atyák egységesekek voltak a HV alapintuíciónak igenlésében. Így a következő propozíciót fogadták el: *„Ez a szent szinódus, amely Péter utódával való hitbeli egységben gyűlt össze, határozottan megerősíti mindazt, amit a Második Vatikáni Zsinat, majd utána a Humanae Vitae enciklika előad, különösen hogy az emberi szerelemnek mindenestül emberinek,*

³⁶ Vö. Ratzinger, i. m., 46.

teljesnek, kizárólagosnak és az új élet előtt nyitottnak kell lennie.”³⁷ Elmondása szerint ezzel a mondattal tiltakozni kívántak azok ellen az elméletek ellen is, amelyek különbséget akartak kimutatni a zsinat és az enciklika között. Ezek az elméletek azonban a mai napig tartják magukat, hiszen Szabó Ferenc SJ szinódusról írt összefoglalójában (és azóta is több megjelent tanulmányában) éppen azt mondja, hogy a zsinat azt hangsúlyozta, hogy *a házasság* a férfi és a nő olyan kizárólagos szerelem-szeretet-kapcsolata, életközössége, amely *nyitott* az új élet átadására; ezzel szemben a HV és a szinódus azt mondja, hogy a *házastársi aktus nyitott* az életadásra.³⁸ Szerinte ez azt jelenti, hogy újra a házasság elsődleges és másodlagos céljairól beszélnek; annak ellenére, hogy sem a HV, sem a *Familiaris consortio* kezdetű apostoli buzdítás (továbbiakban FC), mely a szinódus záródokumentumának tekinthető, nem tartalmaz erre vonatkozó tanítást.

II. János Pál audiencia-beszédei 1979 és 1984 között³⁹

Ugyanebben az időszakban mondta el a pápa a szokásos szerdai audienciákon „a test teológiája” néven ismertté vált katekézis-sorozatát (a továbbiakban TT), 133 rövid tanítást mintegy öt év alatt. „Úgy tűnik, hogy a történelmi pillanatnak is megvan a maga jelentősége: valóban, a jelen katekéziseket a házasság és a család témájával [...] foglalkozó *1980-as püspöki szinódus* előkészületeinek időszakában kezdtem el, és a *Familiaris consortio* buzdítás kiadása után fejezem be, amelyek szinódus munkájának a gyümölcse”.⁴⁰ Mint azt ő maga elmondja az utolsó beszédek egyikében⁴¹, az egész elmélkedés-sorozat, mely alapvetően

³⁷ Uo.

³⁸ Vö. Szabó Ferenc, „Szempontok az V. Püspöki Szinódus mérlegéhez”, *Szolgalat*, 1980/4., 64. (Kiemelés tőlem. – T. L.)

³⁹ A mű kritikai kiadása: II. János Pál, *Férfinak és nőnek teremtette őket – A test teológiája*, Kairosz, Bp., 2021. A továbbiakban az e kötetre történő hivatkozások alkalmával a TT rövidítés után a beszéd sorszáma, majd a bekezdés sorszáma következik.

⁴⁰ TT 133.4 (Kiemelések az eredetiben. – A szerk.) A tanulmány (eredeti címe: *Férfinak és nőnek teremtette őket*), melyet a pápa kis részekre osztott, már egy elkészült mű volt. A katekézisek 1979. szeptembere és 1984. novembere között hangzottak el.

⁴¹ „úgy tűnik, hogy „A test megváltása és a házasság szakramentalitása” témával foglalkozó minden elmélkedés pontosan a *Humanae vitae*-ben található tanításhoz ad *kiterjedt kommentárt*.” (TT 133.2)

három bibliai igéhez kapcsolódik, azért jött létre, hogy megvilágítsa a HV tanítását, és alapot adjon annak a perszonális természetfelfogásnak, ami abban tükröződik.

A teológiai folyóiratok akkor sem, és azóta sem hoztak olyan cikkeket, melyek összekapcsolnák ezt a részletes elemzést az enciklika tanításával, vagy figyelembe vennék az abban felsorakoztatott érveket. Sokan ellentmondást látnak a szerelem egymás iránti kifejezése és a felelős szülőség között; mintha a cikluskövetésen alapuló módszerek megtartóztatás része ellentétben lenne a szeretet hiteles kifejezésével. Talán az egyik legnagyobb erénye a TT-nek, hogy meggyőzően vezeti le: a születésszabályozás terén nem beszélhetünk csupán „módszerekről”, és a „természetes módszert” nem redukálhatjuk a fogamzásgátlás egy formájává. Az egész test teológiája – mely a férfiségben és nőségben, a két nemből megvalósuló istenképiségből indul ki – a személyek méltóságára és a Teremtő tervével való együttműködésre teszi a hangsúlyt.

A test megváltása és a házasság szentségi jellege

A TT alapvetően három részre osztható: 1.) Krisztus három beszéde a test megváltásáról, 2.) A házasság szakramentalitása az Ef 5 alapján, 3.) A *Humanae vitae* tanítása.⁴² Az első rész a keresztény antropológia nagyon részletes bemutatása, a személy méltóságának kiemelésével, míg a következő két rész ezt az antropológiát a keresztények konkrét életére alkalmazza. A házassági születésszabályozás gyakorlatával a harmadik rész (TT 118-133.) foglalkozik, szinte szóról-szóra elemezve és kommentálva a HV-t.

Wojtyła egyik korai írásában így fogalmaz az alapproblémáról: „A létezés rendjének a biológiai renddel való összekeverésének, vagy inkább annak

⁴² Vö. Waldstein, Michael, *Bevezető*, in Szent II. János Pál, *Férfinak és nőnek teremtette őket – A test teológiája*, Kairosz, Bp., 2021. 131.

megengedésének szokása, hogy az utóbbi elhomályosítsa az elsőt, annak az univerzális empirizmusnak a része, amely láthatóan oly nagy súllyal nehezedik a modern ember, és különösen a modern intellektuelek elméjére, és különösen nehézzé teszi számukra azon elvek megértését, amelyekre a katolikus szexuális moralitás alapozódik.”⁴³ Szerinte nem összekeverhetők a „természet rendje” és a „biológiai rend” fogalmak, hiszen a második csak annyiban fedi az elsőt, amennyiben az a leíró szaktudományok számára hozzáférhető. Egész elemzésében a „természet rendjéből” indul ki. Számára ez a természet éppen nem egy leszűkített statikus felfogás szerinti, hanem a teremtő dinamizmussal állandóan átítatott „természetes rend”.

A TT célja „megmutatni az isteni tervet az ember hitvesi szeretete számára, megmutatni a szexuális szféra egészének jóságát és szépségét az ’objektív, tudományos’ természetszemlélet lealacsonyító módjával szemben. Isten terve, és annak Krisztus, a Megváltó általi megújítása mélyen beleíródott a személy testi természetébe, mint az önátadás és termékenység eleve adott nyelve. A személy számára a szexualitás hiteles módon való megélése azt jelenti, hogy a hitvesi szeretetet a test nyelve ezen igazságával összhangban beszéli”, írja Michael Waldstein bevezetőjében.⁴⁴ Ez az igazság pedig az, hogy férfi és nő egyesülésének egyszerre van szeretetet kifejező és nemző jelentése, egymástól elválaszthatatlan módon. A házasság szentségi jellege épp ebben az egyesülésben mutatkozik meg, amikor egy testté lesznek, éppen úgy „ahogy a Szentháromság egy Istenben a három személy tökéletes kapcsolatban egyesül egymással.”⁴⁵ Ez az életadó termékenység, mely a Szentháromságnak is legfőbb jellemzője, mutatja meg az ember végső hivatását. A pápa így fogalmaz az 1984. augusztus 22-i katekézis alkalmával:

⁴³ Wojtyła, Karol, *Szerelm és felelősség*, Kairosz, Bp. 2010. 56. – Az idézet Juhász Gábor fordítása (A mű eredetileg 1960-ban jelent meg Lublinban.)

⁴⁴ Waldstein, i. m., 124.

⁴⁵ Lukács László, „A család az egyház szíve”, *Vigília*, 2014/5., 358.

„Ennek az igazságnak – amely a test nyelvében kell kifejeződjön – kritériuma szerint a házastársi aktus nem csak szeretetet »jelent«, hanem lehetséges termékenységet is, és így nem fosztható meg teljes és megfelelő jelentésétől mesterséges közbeavatkozás eszköze által. (...) Az egyik a másikkal együtt valósul meg és bizonyos módon az egyik a másik által. Ez az, amit az enciklika tanít (lásd HV 12). Így, abban az esetben, amikor a házastársi aktust *megfosztják benső igazságától*, mert mesterségesen megfosztják nemzőképességéttől, akkor *megszűnik a szeretet aktusának lenni.*”⁴⁶

A pápa szerint tehát a fogamzásgátlás erkölcstelenségének teológiai oka az „egy test” egység meddővé tétele, mely a házastársi szerelem szentségi jelét hamisítja meg.⁴⁷ Christopher West meglátása szerint a terméketlenné tett heteroszexuális kapcsolatok nem sokban különböznek az egyéb terméketlen kapcsolatoktól, ezért nem csoda, hogy napjainkban oly nagy zűrzavar uralkodik ezen a területen⁴⁸.

A felelős apaság és anyaság egy másik kulcsfogalma mind a HV-nek, mind a TT-nek, de a kritikusok is ezt hozzák fel legfőbb érvként. Vajon hogy definiálhatjuk a felelős szülőséget? A pápa szerint a felelős anyaság és apaság összekapcsolódik a személy morális érettségével, és szerinte „az enciklika a probléma etikai dimenzióját helyezi előtérbe, hangsúlyozva a helyes értelemben vett mértékletesség (temperantia) erényét. E dimenzió területén a cselekvésnek megfelelő „módja” is van. A közgondolkodásban gyakran megtörténik, hogy a „mód”, elkülönítve a számára sajátos etikai dimenziótól, pusztán funkcionálisan, sőt akár haszonelvűen van alkalmazva. Ha elkülönítjük a „természetes módszert” az etikai dimenziótól, akkor többé nem láthatjuk a különbséget e módszer és a többi módszer (mesterséges eszközök) között, és odajutunk, hogy úgy beszélünk róla, mintha csak egy másik formája lenne a fogamzásgátlásnak.”⁴⁹ Itt fontos

⁴⁶ TT 123.6. (Kiemelések az eredetiben. – A szerk.)

⁴⁷ Vö. West, Christopher: *Testfogyatkozás*, Mission is possible Kft, Bp., 2019. 42.

⁴⁸ Vö. West i. m., 20. A „zűrzavarról” részletesen értekezik Kovács Gusztáv, *Új szülők, új gyermekek*, PPHF, Pécs, 2014. 72-102.

⁴⁹ TT 125.4

hangsúlyozni, hogy a megtartóztatás nem csupán azt jelenti, hogy az ember ellenáll a vágyainak (*concupiscentia*), hanem nyitottá válik a másik ember teljes személyére, és hagyja, hogy a valódi szeretet irányítsa. Szerinte, akik szétválaszthatónak tartják a nemi egyesülés két jelentését, azok valójában ellentmondást látnak e két jelentés között, ezért ha valaki nem vállalhat felelősen több gyereket, akkor a jogot is elveszti az egyesülésre. Az ellentmondást éppen a mértékletesség erénye bontja le, mely – természetesen a kegyelem segítségével – képessé teszi a feleket a *concupiscentia* legyőzésére.⁵⁰ Azt mindenki elismeri, hogy ez nem egy könnyű út, és nehézséget jelenthet a házaspárok számára, akik azonban szentségi házasságukban nincsenek egyedül.

II. János Pál felismeri, hogy a legégetőbb kérdés az, hogy az eddig vázolt morális norma, amit a HV lefektet, a valóságban egyáltalán megvalósítható-e. A gyakorlat terén ez azt jelenti, hogy vannak-e, akik felelősséget vállalnak, dönteni tudnak. Valóban igaz az, hogy egyedül vagyunk felelősek lelkiismeretünkért, de vajon vesszük-e a fáradságot, hogy minden lehetőséget végiggondoljunk? A pápa szerint ezen döntéseknek nagyon szoros kapcsolata van a házasság spiritualitásával. Akik „egy testté lesznek”, ezt a személyes egységet (*communio personarum*) csak a szellem szintjén, egész pontosan a Szentlélek által valósíthatják meg.⁵¹ A felelős apaság és anyaság tehát akkor valósul meg, ha mindkét fél tudva és akarva – megvizsgálva a külső és belső körülményeket, melyeknek egy része biológiai természetű – a házassági egyesülés mellett vagy ellen döntenek. Ez a folyamatos dialógus biztosítja, hogy a kapcsolat ne szegényedjen el, és valóban élő maradjon, mindenekelőtt nyitott a Teremtő tervére.⁵²

⁵⁰ Vö: TT 128.2-4

⁵¹ Vö: TT 131. A *Test teológiájának* olvasása közben komoly nehézséget okoz a tény, hogy a magyarban mind a *spiritus* és *pneuma* szavakat léleknek fordítjuk, holott ezek jelentése: *szellem*

⁵² Vö: TT 132.2

A két családszinódus közti időben gyakorlatilag nem érintette a sajtó a születésszabályozás kérdését, a legutóbbi szinódussal összefüggésben jelentek meg ugyan összefoglaló tanulmányok, de a hangsúly egyértelműen az elvált, újraraházasodott emberek szentségekhöz engedésének problémáján volt. Mivel a teológiai folyóiratok hasábjain kizárólag kritikai oldalról közelítik meg a születésszabályozásról szóló egyházi tanítást, álljon itt egy idézet a másik oldalról: „A legtöbben olyan vatikáni dokumentumnak tartják a *Humanae vitae*-t, amely felett eljárt az idő, és amely teljesen elszakadt a mai házaspárok szükségleteitől és problémáitól. Azokat, (...) akik bírálják tartalmát, az egészségügyi szolgáltatásként értelmezett családtervezéshez való női jog együttérző bajnokaiként mutatják be. Amire ezek a bírálók láthatóan soha nem kérdeznek rá, az a HV alapfeltevése: Mi van akkor, ha a nő teste úgy tökéletes, ahogy van? Mi van akkor, ha nincsen szüksége gyógyszerekre, vegyszerekre és egyéb gátló szerekre családja tervezéséhez? Mi van akkor, ha csak arra van szüksége, hogy megértsék, és mélyen tiszteljék termékenységét? Gondolkozzunk el, hova vezet az, ha a pár el tudja sajátítani a nő termékenységgel kapcsolatos ismereteket. Ahelyett, hogy vegyszerekkel és különböző eszközökkel a testüket hajtanák uralmuk alá, hogy nemi vágyaikat kövessék, megtanulnak uralkodni nemi vágyukon, hogy aszerint a tökéletes minta szerint járjanak el, amilyenek Isten a testüket teremtette.”⁵³

⁵³ Evert, Jason: *A test teológiája egy órában*, 2021. Mission is possible Kft, 116.

STEFAN M. ATTARD

THE DOVE HOMING IN THE OWL'S NEST?

THE ROLE OF THEOLOGY IN THE ACADEMIC WORLD

To begin with, I come from an institution, the Faculty of Theology of the University of Malta, which was chucked out of University by a former socialist government during the difficult political period of the 70s and 80s. This happened despite the fact that the University of Malta commenced as a school of theology in 1592 – the *Collegium Melitense* run by the Jesuits – and was later founded as a *Pubblica Università di Studi Generali* by Pope Clement XIV in 1769.¹ After 10 years in exile, the Faculty of Theology was allowed to return to its *alma mater* and to continue its work with the academic rigour that always characterised it.

This partly explains why, after suffering this treatment, I feel saddened that some colleagues on campus could gladly do without the Faculty of Theology (which naturally takes a portion of the funds which the University has at its disposal). In a private conversation I had a year ago, I was even shocked to hear a young professor friend of mine question whether our existence on campus is still justified. So, is this dove homing in the owl's nest? Is it correct to discard theological discourse as being unscientific, confessional, superfluous and unfounded? It is worth noting that science too is treading areas which have less to do with scientific evidence and more to do with hypotheses, as for instance when scientists speak of multiverses.

It is also worth remembering that the theology-driven Church contributed immensely to the freedoms and scientific advances we have in the West. Though Church/Christian theology are sometimes negatively associated with

¹ For details on the history of the University of Malta, see Keith Sciberras et al. (eds), *The University of Malta: Legacies and Bearings*, Malta, 2020. Malta University Press

suppression, taboos, and censorship, we would not have had the leaps forward in the many areas of human achievements had it not been for the Church which formed centres of learning and impressive libraries in the Middle Ages, exalted the human body through art, fostered greater interest in medicine through the hospitals it created, promoted all forms of education, explored space, contributed to international trading and cooperation in the creation of Europe, and strengthened international relations through its strong diplomatic network. My purpose here is not to praise the Church, as this is not the subject of my short speech, but to speak of the effect of theology on the Church and consequently on society at large.

In seeking to unravel the import of theology, the first question we must ask is: What does theology mean to *us*? This involves two aspects, namely (a) how theology touches us and (b) how we use it to positively influence others. I will now address theologians in particular:

(a) The German evangelist Reinhard Bonnke once made this powerful claim: “You can have a whole body of theology, but it will still be a corpse.” Here, we are not talking about some vague concept of theology in some surreal university setting. Rather, we are talking about actual institutions in very real physical universities, filled with people who think, who feel, and who have their own ideas, questions, and human struggles. Before speaking about the theology we study, engage in, and advance, we must first look at how we are faring as *persons* and as *academics* in the university setting and make sure that we are drawing the nourishment and the life which theology has to offer.

(b) I remember the frustration that other students and I felt whilst studying Scripture intensively at the Pontifical Biblical Institute in Rome. We had

two problems: first, our training involved seeing predominantly the human hand in the writing of Scripture, and how those writings were to impact *our lives* was not immediately evident; second, without downplaying the importance of the studies undergone, it was not clear at all how all this technical jargon and detailed analysis was going to be helpful to us as we reached out to the man and woman in the street. It is imperative that the theology we promote trickles down to the grassroots in order to have a positive impact on others.

Then comes the next question, which is related to what I have just said above. What relevance does theology have to *our colleagues* in the university setting? Needless to say, gone are the days when the Church and theologians present themselves to the world in the image used by John XXIII, namely *Mater et Magistra* (Mother and Teacher). The medieval dictum *fides quaerens intellectum* (“faith seeking understanding”) is a safe alternative to the notion of being possessors of the truth or boring nay-sayers. Theology points to the ideal, but it is an ideal that theology itself continuously seeks to discover.

Some time ago, when the world was still coming to terms with the tragedy of the Covid-19 pandemic, I got a glimpse of the rightful place of theology in academia and in society when, in addressing our Faculty members, Professor Godfrey Baldacchino, at the time Pro-Rector of our university, emphasised the part we had to play in those difficult moments. He asked rhetorically: Who, better than you as a Faculty of Theology, can enlighten us on what we are to make of this pandemic, on its meaning, and on how not to lose hope in such an impasse? His encouraging words were naturally received with gratitude as he expressed his appreciation for theology’s task of bringing some clarity to the otherwise very bleak scenario we were living. Partly in response to this, a thorough study was conducted by our Faculty, mustering theology and psychology experts, to throw light on how the

pandemic influenced the spiritual life of people. Whether people are believers or not, it is within the remit of theology to analyse the different forms of spirituality that are so intrinsically bound to how people perceive their very existence. It is also within the remit of this academic enterprise to point to beauty, to the spiritual nature of human beings, and to things of ultimate meaning. The title of a book that contains snippets of the thoughts of the eminent Jewish rabbi Abraham Joshua Heschel sums up the task of theology: *I Asked for Wonder*.

Only yesterday evening I had a very interesting conversation with a young female student who claimed to be an agnostic. Whilst showing respect towards religious belief, she boldly stated: “I believe in science.” After listening to her carefully, I came back to that statement and said: “Belief in God does not take away anything that science has to offer. If God is the one who created the universe, he or she cannot be against the scientific laws which he himself or she herself created.” I was pleased to notice that she happily conceded that that made sense. Hence, theology does what the famous theologian Bernard Lonergan affirmed, namely that we can still raise the question of God.² Indeed, theology and science ask different kinds of questions, both types of which need to be grappled with. Unless they are concerned with outer space and theories about other universes, the kind of questions that science asks can be employed to lead to a better quality of life. Those asked by theology lead to a more meaningful life.

In this multifaceted nature of reality, which speaks of the immediate, the here and now, the physical, the body, human needs, psychological and emotional wellbeing, economy and the like, theology is meant to show yet another legitimate facet of reality. We may not always have all the answers, but we can surely raise the question of God in an intelligent way that gives sense to all the other forms of research we are engaged in as human beings. Taking his cue from the scene in Bethlehem, Martin Luther pointed out that our coming to the Scriptures is like

² Cf. Lonergan, Bernard J. F., *Method in Theology*, New York, 1972. Herder and Herder

coming to the manger, but we must not let its apparent humility deter us from perceiving the majesty of the divine Child within it.³ The role of theology must be one that points to the Child... and to the human soul in all things. In a similar vein, Albert Einstein made this statement: “I want to know God’s thoughts; the rest are details.” Irrespective of his precise understanding of God, this goes to show how the intellect can be fruitfully engaged in discourse on God without relinquishing its high rational stature.

Recently, I felt very consoled whilst speaking to a German psychiatrist who is a friend of mine and who had studied theology prior to his medical carrier. He told me that in his first session with patients he always asks them whether God features in their lives, in order to be able to tap into that huge resource in the process of healing. He also noted that, when God is not a part of the equation, he feels that, to repeat the anecdote he used, he is “fixing their wheels but they will still drive into the desert.”

If theology is going to be a voice worth listening to, it must be inserted in the academic world in order to assess the advancement of human knowledge in various areas of research, to learn about cutting edge technologies being invented, and to discover the achievements of the human mind. It is also in this context, not only in the pastoral world where we meet people in their daily human struggles, that we must discern how God is speaking to us through all this. It is our responsibility to build bridges in this regard and to enlighten research by emphasising its eminent quality of being part of the continuing work of the Creator. Needless to say, not all research is part of the divine design. For this reason, theology must act as the safeguard of humanity, challenging researchers in all fields to place human dignity as the cornerstone of their noble endeavours.

³ Cf. *Luther's Works*, Vol. 52.

In this light, it is necessary to keep in check the technocratic or technological paradigm which Pope Francis speaks about in his encyclical *Laudato si'*. He rightly points out that

“We have to accept that technological products are not neutral, for they create a framework which ends up conditioning lifestyles and shaping social possibilities along the lines dictated by the interests of certain powerful groups... The economy accepts every advance in technology with a view to profit, without concern for its potentially negative impact on human beings.”⁴

It is theology that must challenge thinkers, inventors, policy makers, influencers and the like to beware of the price that would be paid if technology were to become the major paradigm and the gauge against which we evaluate our lives. As we witness the impressive advancement of technology and what it *produces*, we must also be asking what we are *becoming* in the process. For instance, in the field of transhumanism, we need to understand not only what this movement is doing *for humanity*, but also *what kind of humanity* it is creating. In this respect, Albert Einstein’s caveat is so fitting: “Try not to become a person of success but rather to become a person of value.”⁵

For this reason, theology has various important hermeneutical tasks, namely: (i) integrating the social sciences into the Christian tradition, that is being attentive to all forms of human advancement; (ii) stimulating research and spurring it on; and (iii) offering constructive feedback through its well-founded critical insights.⁶

⁴ Pope Francis, Encyclical Letter *Laudato si'*, par. 107, 109.

⁵ Cf. Isbell, Tom, *Lessons: the craft of acting : truthful human behavior on stage and screen*, Colorado Springs, 2006. Meriwether

⁶ This concept is inspired from Alfons Auer’s writings on moral autonomy.

Whilst being impotent in directly assisting science in its impressive discoveries, it is highly equipped to gauge the relevance and impact of those discoveries on the well-being of humanity in the larger scheme of things.

Theology also has a lot to offer in highlighting, interpreting, and preserving those forms of culture that are most conducive to a more noble form of living. Reinhold Niebuhr's notion that Christ *transforms* culture, that he brings it to perfection, is the guiding principle with which this field of studies operates. This is one reason why, as Head of the Department of Scripture, Hebrew and Greek, it is my intention to create an academic journal on the cultural reception of the Bible in Europe. It is also my desire to set up *The Human Body Project*, a project that will entail the collaboration of various Faculties to study the human body and its different components from different points of view: the anatomical, scriptural, anthropological and cultural, social and psychological, linguistic; the spiritual, and so on. A wholistic approach will be worthier of the dignity that the human body deserves. Another inter-Faculty initiative I have in mind is the organisation of several symposia on various issues, such as tattoos and taboos, sexual intercourse, the problem of pain and suffering, the problem of death, and the like.

Theology can throw light on so many areas of life and be enlightened by them too. For instance, note how deep is the research that has been going on in the field of Digital Theology, especially in Durham and in Finland. We are witnessing research on:

- how to use technology to enhance certain aspects of theology (e.g. employing Artificial Intelligence in literature reviews and categorising of data);
- the analysis and critique of the use of technology within cultures, hence exploring how technology is reshaping our anthropology (digital anthropology);

- the contextualisation of the impact of digital culture upon religious belief (e.g. how prayer apps are reshaping prayer);
- how to determine digital trends in theology.

The value of CODEC, a research centre for Digital Theology at the University of Durham, can be seen in the statement below which also shows how such new approaches to research can easily face a degree of resistance.

“CODEC,⁷ in its own way, offers an analogue of this debate within Theology and Religious Studies – a cross-disciplinary, open network of scholars working in and around the interface between theology and digital culture. It is a “big tent” approach which has drawn the ire of those who seem to prefer the traditionally siloed academic disciplines and rigid structures.”⁸

In the Christian community’s very serious and effective engagement with the world in the social sphere – here we can mention orphanages, schools, youth organisations, hospitals, homes for the elderly, assistance to the poor, missionary work, and so many others – holding hands with other disciplines, theology is direly needed to sharpen our skills, broaden our vision, and assist us in making the services rendered ever worthier of the human person. This is so because all academia should be founded on the conviction of the value of all human life and of the environment in which we live.

So, why have I chosen the title “The Dove Homing in the Owl’s Nest? Contributions to the Dialogue between Faith and Culture”? This is the title of a book that was published by the Theology Students’ Association in 1989, that is soon after the return of the Faculty of Theology to the University of Malta. Hence,

⁷ The CODEC Research Centre for Digital Theology at the University of Durham has been operating formally since 2014.

⁸ Peter Phillips; Kyle Schiefelbein-Guerrero; Jonas Kurlberg, „Defining Digital Theology: Digital Humanities, Digital Religion and the Particular Work of the CODEC Research Centre and Network”, in *Open Theology* 5 (2019) 29-43, 31.

it was a time when, though the University had always been its natural home, it was trying to find its feet there again. I chose this title because I do not agree with the metaphor employed, namely that of a dove trying to make its home in an owl's nest. The university setting is the natural home of theology because this academic discipline constitutes a companion of other fields of research and an important player in a context of interdisciplinarity where all are equal.

SZERZŐINK

Prof. Dr. Stefan Attard teológus, a szentírástudomány professzora, a Máltai Egyetem Teológiai Karának dékánja

Prof. Dr. Kovács Gusztáv teológus, filozófus, egyetemi tanár, a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola rektora, az Emberi Méltóság és Társadalmi Igazságosság Tanszék vezetője, a European Society for Catholic Theology alelnöke

Kuti Veronika teológus, a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem Ökumenikus Doktori Iskolájának doktorandusza, a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola XXIII. János Szakkollégiumának vezetője

Dr. Rojkovich Bernadette orvos, a Budai Irgalmasrendi Kórház Reumatológiai Centrumának osztályvezető főorvosa, a Magyar Bioetikai Társaság elnöke, a Magyar Bioetikai Szemle szerkesztőbizottságának tagja

Tóth Lujza teológus, a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem Ökumenikus Doktori Iskolájának doktorandusza

TARTALOM

Kovács Gusztáv Lectori salutem.....	1
TANULMÁNYOK	
Kovács Gusztáv A magyar nyelvű katolikus bioetika kialakulása.....	3
Rojkovich Bernadette A COVID-19 vakcinációhoz adott tájékoztatás és tájékozott beleegyezés kapcsán felmerülő kérdések.....	15
Kuti Veronika Cselekvés az összeomlás árnyékában – 50 éves <i>A növekedés határai</i>	26
Tóth Lujza A születésszabályozás ötven éve.....	33
Stefan M. Attard The Dove Homing in the Owl’s Nest? The Role of Theology in the Academic World.....	54
SZERZŐINK.....	63